

92/2030
C
N
H
1070
POMP. GAVRICI
Neapolitani

DESCRIPTURA LIBER.

LVDO. DEMONTIOSII

De veterum Sculpturâ, Cæ-
latura, Gemmarum Scalpturâ, &
Picturâ Libri duo.

ABRAHAMI GORLÆI
Antverpiani

DACTYLOTHECA
Omnia accuratius edita.

Cum privilegio
1609

ABRAHAMO GORLÆO
ANTIQUARIO INSIGNI

MATTHIAS MARTINI
S. D.

Volvi nuper tuam Daetylio-
thecam, optime Gorlæe, verè
promptuarium gemmarum
summo artificio olim scalp-
tū, quas à temporis iniuriâ in-
genti pretio vindicasti: possi-
desq. vt audio & gaudeo, id genus *κειμήλια* prope
innumerabilia, quæ, vt & Numismata tua aurea,
ærea, argentea ab obliuione vt vindices te poste-
ritatis patriæque communi voto maiorē in mo-
dum rogo obtestorque: ea præsertim Numisma-
ta familiarum Romanarum, quæ Fulvius Ursinus
homo antiquitatis in paucis peritus prætermisit.
Sic tibi historiæ antiquitatisque amantes mirum
in modum devincies, præcipuè verò si Daetylio-
thecam sic scholiis illustrabis, vt & de gemmarū
natura ex Orpheo, Plinio, Epiphanio, cæterisq.
veteribus ac neotericis, Bapt. Alberto Leone, &
Alberto Durerio summo artifice de Symmetria

tam scalptoribus quam pictoribus utili, Lector
cognoscat, ac rei cuiusque & personarum brevem
hic Historiam apponere non gravaberis. Quod
ut communi nomine ex aequo & bono abs te
impetrem facilius, mitto libens volensque ἀντί-
δωρον, initæ nuper inter nos amicitiae argumen-
tum, tres viros, qui post Plinium ac Philostratum
de *Sculptura*, *Callatura* ac *Pictura* Latine differue-
runt. Italos duos, POMPONIVM GAVRICVM Nea-
politanum, Lucæ summi Mathematici fratrem,
& ALDVM MANVTIVM Pauli F: Gallum vnum
LVDOVICVM DEMONTIOSIVM, ex eo libro quem
inscripsit *Gallus Romæ hospes*, rarum nimis reper-
tu. Quem quidem legendi colligendique labo-
rem atque industriam si tibi probavero, tuisque
adjungere non detrectaveris, calcar sanè addes,
majorum tibi vigiliarum monumentum ut ador-
nem: & currentem, quod aiunt, incitabis. Vale.
Antverpiæ Cal. Aprilis MDC. LXXVII.

C. Plinius

C. Plinius Naturalis Hi-
storiae Libro xxxvj. Cap. v.

DE STATVIS.

*S*ogata effigie antiquitus statuæ dicabantur placuere & nudæ, tenentes hastam ab Ephebarum Gymnicis exemplaribus, quas Achilleas vocant. Græca res est, nihil velare. At contra Romana ac militaris thoracas addere. Cæsar quidem Dictator lorica sibi dari in foro suo passus est. Nam Lupercorum habitus facta, tam novitiæ sunt, quam quæ nuper prodire penulis induta. Marcinus eodem habitu sibi instituit, quo deditus est. Notatum ab autoribus & L. Actium Poetam in Camænarum æde maxima forma statuam sibi posuisse, cum brevis admodum fuisset.

Equestres vero statuæ modo Romanâ celebrationem habent, orto sine dubio a Græcis exemplo. Sed illi calatas tantum dicabant, in sacris victores. Postea vero & qui bigis vel quadrigis vicissent. Vnde & nostri currus nati, in his qui triumphavissent. Verum & hoc in his non nisi

à Divo Augusto se juges, sicut et elephanti. Non vetus
et bigarum celebratio in his, qui Prætura functi curru
vecti essent per circum.

Antiquior Columnarum, sicut C. Menio, qui device-
rat priscos Latinos, quibus ex fœdere tertias prædæ Pop.
Rom. præstabat. Eodemq. in consulatu, in suggestu rostra
devictis Antiatibus fixerat anno orbis CCCC. XVI.
Item C. Duillio qui primus navalem triumphum egit de
Pœnis, quæ est etiam in foro. Item P. Minutio præfecto
annonæ, extra portam Trigeminam congiaria stipe collata.
Nescio an primo honor talis à populo, antea enim à Sena-
tu erat: præclara res, nisi frivolis cœpisset initis. Namque
et Actij Navij statua fuit ante Curiam, cuius basis con-
flagavit curia incensa P. Clodij funere. Fuit et Hermo-
dori Ephesij in comitio, legum, quas XVII viri scribebant in-
terpretis, publicè dicata. Alia causa et alia auctoritas ma-
jor in Horatij Coclitis statua, quæ durat hodieque, cum
hostes à ponte sublicio solus arcuisset. Equidem et Sibyllæ
tres iuxta rostra sunt, minores sint licet. Una quam Sex.
Pacuvius Taurus Aedilis plebis restituit: duæ quas M.
Messalla. Primas putarem has, et Actij Navij posi-
tas ætate Tarquinij Prisci nisi Regum antecedentium
essent in Capitolio.

ELENCHVS CAPITVM.

CAPVT I. Artis statuariae commendatio. Statuarij descriptio. De statuarum materia. De statuariae speciebus.

I I. De Symmetria seu commensuratione. De totius hominis, per singula membra, mensura & proportionem De quatuor statuarum ordinibus. De statuarum diversitate.

I I I. De lineamentis.

I V. De Physiognomia, seu de singulorum humani corporis membrorum figuris.

V. De Perspectiva. De concisione sive decurtatione.

V I. De statuarum statu, motu, & ocio.

V I I. De chimice seu fusoria.

V I I I. De statuarum formis. De varia aeris temperatura. De commissuris.

I X. De ectyposi seu efformatoria. De statuariae perfectione. De metallorum levatura & coloratione.

X. De caelatura, & ejus speciebus.

X I. De plastice.

X I I. De proplastice.

X I I I. De tomice.

X I V. De paradigmatiche.

X V. De colaptice.

X V I. Seclaris sculptoribus, qui ligno, qui ebore, & gypso, qui marmore, qui aere, qui minoribus & minimis signis sculpendis, qui caelatura illustres exstiterint, ac aliis plerisque scitu dignissimis.

esse i
deam
quem
possi
vna ce
comp
quide
fecisse
deo re
fateri

1

P O M P O N I I
G A V R I C I N E A P O L I T A N I

*De Sculptura siue Statuaria, Ad Herculem
Ferrariæ Principem, libellus.*

C A P. I.

VVM sæpe mecum, Princeps Inviētissime, peregregias laudes tuas animo considerarem, atque ad Clarissimum rerum tuarum splendorem, nominis quoque rationem accommodatam esse intelligerem; & Platonis nostri Cratylum deamaui, & te vnum ex omnibus cognoui, quem vere nostris temporibus Heroa vocare possimus, & in quem divinos conferre honores vna certatim omnes debeamus. Etenim si cum comparatione causam expenderimus, multo id quidem rationabilius nos, quam veteres olim fecisse dijudicabimur: Nam quis erit usque adeo rerum omnium imprudens ac stolidus, qui fateri audeat, non hunc Hercule tantò

A

ma-

à Divo Augusto se juges, sicut & elephanti. Non vetus
& bigarum celebratio in his, qui Prætura functi curru
vecti essent per circum.

Antiquior Columnarum, sicut C. Menio, qui device-
rat priscos Latinos, quibus ex fœdere tertias prædæ Pop.
Rom. præstabat. Eodemq. in consulatu, in suggestu rostra
devictis Antiatis fixerat anno orbis CCCC. XVI.
Item C. Duillio qui primus navalem triumphum egit de
Pœnis, quæ est etiam in foro. Item P. Minutio præfecto
annonæ, extra portam Trigeminam congiaria stipe collata.
Nescio an primo honor talis à populo, antea enim à Sena-
tu erat: præclara res, nisi frivolis cœpisset initis. Namque
& Aëtij Navij statua fuit ante Curiam, cuius basis con-
flagavit curia incensa P. Clodij funere. Fuit & Hermo-
dori Ephesij in comitio, legum, quas X viri scribebant in-
terpretis, publicè dicata. Alia causa & alia auctoritas ma-
jor in Horatij Coclitis statua, quæ durat hodieque, cum
hostes à ponte sublicio solus arcuisset. Equidem & Sibyllæ
tres iuxta rostra sunt, minores sint licet. Una quam Sex.
Pacuvius Taurus Aedilis plebis restituit: duæ quas M.
Messalla. Primas putarem has, & Aëtij Navij posi-
tas ætate Tarquinij Prisci nisi Regum antecedentium
essent in Capitolio.

ELENCHVS CAPITVM.

CAPVT I. Artis statuariae commendatio. Statuarij descriptio. De statuarum materia. De statuariae speciebus.

I I. De Symmetria seu commensuratione. De totius hominis, per singula membra, mensura & proportionem De quatuor statuarum ordinibus. De statuarum diversitate.

I I I. De lineamentis.

I V. De Physiognomia, seu de singulorum humani corporis membrorum figuris.

V. De Perspectiva. De concisione sive decurtatione.

V I. De statuarum statu, motu, & ocio.

V I I. De chimice seu fusoria.

V I I I. De statuarum formis. De varia aeris temperatura. De commissuris.

I X. De ectyposi seu efformatoria. De statuariae perfectione. De metallorum levatura & coloratione.

X. De calatura, & ejus speciebus.

X I. De plastice.

X I I. De proplastice.

X I I I. De tomice.

X I V. De paradigmaticae.

X V. De colaptice.

X V I. Seclaris sculptoribus, qui ligno, qui ebore, & gypso, qui marmore, qui aere, qui minoribus & minimis signis sculpendis, qui calatura illustres existierint, ac aliis plerisque scitu dignissimis.

I

P O M P O N I I
G A V R I C I N E A P O L I T A N I

*De Sculptura siue Statuaria, Ad Herculem
Ferrariæ Principem, libellus.*

C A P. I.

VVM sæpe mecum, Princeps Inviçtissime, peregregias laudes tuas animo considerarem, atque ad Clarissimum rerum tuarum splendorem, nominis quoque rationem accommodatam esse intelligerem; & Platonis nostri Cratylum deamaui, & te vnum ex omnibus cognoui, quem vere nostris temporibus Heroa vocare possimus, & in quem divinos conferre honores vna certatim omnes debeamus. Etenim si cum comparatione causam expenderimus, multo id quidem rationabilius nos, quam veteres olim fecisse dijudicabimur: Nam quis erit usque adeo rerum omnium imprudens ac stolidus, qui fateri audeat, non hunc Hercule tantò

A

ma-

maiores, quanto animam corpore excellentiores? nisi forte vipereos angueis elidere, feras quas ipsi nos interdum venatu prosequimur, apros, cervos, leones vincere, equos edomare, obscœnis subinde libidinibus emancipari, tantum non quinquaginta (ut festiue Græcus ait) mulierculis admisceri, ac postremo etiam in furorem adigi, præstabilius cuiquam videri poterit, quam civitates constituere, vrbes amplificare, populos regere, virtutes complexari, libidinem, iracundiam, superbiam, avaritiam frenare, ac nullis omnino denique vitijs obnoxium esse? Hoc erat Herculem agere, Hoc erat Iove nasci, & iam tandem cælum mereri. Quocirca factum est. diue Hercules, vt non minori ego te veneratione semper habuerim, quam prisci illi Iouis filium: Quod ipsum tibi significare quum voluisssem, nihil mihi quidem venire in mentem potuit, quod dignius putarem, vt ad te mitteretur, quam hic de Sculptura libellus, tum quod nulli ante hoc tempus inuenti sunt, quei de ea re perscribere potuerint, tum etiam, quod nihil ea arte visum nobilius atque ad hanc immortalitatem tuam accommodatius. Cogitabam
igitur

igitur perpetua dictione Sculptoriam tibi omnem artem explicare, sed quominus id ita fecerim, casus quidam ipse impedimento fuit: Nam quum superioribus diebus proxima æstate Patavij essem, diuertissetque apud me Raphael Regius, Græce & Latine rhetor exercitissimus, post multorum salutationes, ubi in varios (quod inter familiares assolet) sermones exiivimus, libuit; Ciceronianum illud declamandi genus multis iam sæculis intermissum, paulisper retractare, certis quibusdam horis, quibus ille ab negocijs, ego à Philosophiæ studijs vacare soliti eramus. Quodā vero die quum in *αρχαῖον*, (id enim domesticæ officinæ nomen) me convenisset, ibique nescio quas expressas ære ac marmore effigies contemplatus esset, de Sculptura mox loqui occepimus. Qui sermo quoniam varius ac multiplex fuit, speravi operæ precium fore, si à me tibi recenseretur. Ille igitur, nihil te inquit vno mirius. Ast ego putabam tantummodo literis te operam dare, nunc minimum video tempus id esse, quod studijs imperitur: Equidem siquid erit alibi impendendum, laudo: heic potius consumas nimirum ars est,

*Sculptura
laus.*

ad eam ipsam rem describendam . Tale quid
erit è Trojano bello revertentis,

Hac ibat Simois , hæc est Sygeia tellus ,

Heic steterat Priami regia celsa senis.

Ac rursus apud eundem eloquens vir ille :

Hic (inquit) Troja est, (muros in littore fecit)

Heic tibi sit Simois , hæc mea castra puta.

Nam quorsum hæc? nisi ut intelligatur parum
recte humana eos ratione disiungi, quos natura
tantopere coniunctos esse voluerit, ac quodam
vt diximus necessitudinis vinculo fecerit esse
cognatos. Quin etiam viros esse nunquam eos
censuerim, quos sculptoria hæc ars nō oblecta-
rit. Nam quā ex animo corpore constemus & o-
mnes, si qua modo spes est immortalitatis, ac nō
partim viuere, partim & emori optamus, quid
rogo ad vtriusque memoriam conseruandam
hac arte conuenientius? Quid & in hominum
vita præstabilius, postquam ad aliquid peragen-
dum nati omnes sumus, quam & disciplinis a-
nimum & corpus huiuscemodi præclaris arti-
bus exercere, quando toga nos, & laurea nos
iam pridem deseruerunt? Equidem sic egovi-
tam á puero institui meam, vt nulla, quantum
in

in me
Arque
vel vrb
is adol
nera tra
honesti
studijs a
tem attr
us esse,
cum So
runt mo
ercuerun
cætera ist
sed qua p
totius nat
quei non a
tur (vt Phi
amat: sapien
cadere solet:
reijcit symm
dictum aut
Hæc ego qu
institutum
Nimirum a

in me erit, eius vnquam pars sit otio deperitura:
Atque id temporis quod vel tessellis ludendo,
vel urbem totam peruagando conteritur ab ali-
is adolescentibus, decreui ad hæc sculpēdi mu-
nera transferre, quæ mihi cæteris alijs artibus
honestiora videntur, & his nostris (nisi fallor)
studijs accommodatiora. Nam quid rogo ar-
tem attracturo mihi aliquam, poterit honesti-
us esse, ea illa quam & Socrates, & ipsi etiam
cum Socrate nostri Imperatores, non approba-
runt modo, verum etiam diligentissime perex-
ercuerunt? Nec vero censenda hæc Regi, qua
cæteræ istæ fellulariolæ (vt sic loquar) artulæ,
sed qua potius deorumque hominumque, ac
totius naturæ sapientissima imitatrix: quam
quei non amat, quam qui non non complecti-
tur (vt Philostrati verbis vtar) veritatem non
amat: sapientiam, quantamcumque in Poetas
cadere solet: omnem propulsat: ipsamque ab se
reijcit symmetriam, sine qua nullum quidem
dictum aut factum constare vnquam potest.
Hæc ego quū dixissem, Valde inquit REGIVS
institutum hoc tuum probo, tibi que gratulor.
Nimirum ad sexcentos annos dicere primus
Sculptu-

Sculpturam cum literis coniunxisse. Sed perge.
 Valde quidem istæc me tua delectant, & iam
 dudum artem ipsam vehementius admiror:
 Quod si mea hoc ætas pateretur, profecto ei me
 totum dederem, longe enim inde mihi melius
 sperarem fore, quã ex Cicerone ac Quintiliano.
 Age igitur statuariam mihi amabo omnem
 ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους explica, vt quum Venetias
 postridie rediero, habeam quæ Pyrgoteli respon-
 dere possim promptius. Heic quum subridere
 me animaduertisset Regius, quid inquit ri-
 des? Rideo inquam ὑποβαρβαρὸν τρόπον vt i-
 stis uidetur, te Venetias pronunciaſſe: Aſt caue ne
 dum Græcitatem in omnibus ſectandam putes,
 parum etiam Latinus videare noſtris Epirotis.
 Tum ille, Antiquum eſt, inquit, T literã ſuo ip-
 ſius ſono proferri. Sed perge, ſatis quidem
 de hac re diſputatum heri à nobis fuit. Vix hæc
 dixeramus, Ecce tibi pulſatę concrepuerunt fo-
 res: nunciatum, veniſſe Nicolaum Leonicum
 virum ſine cōtrouerſia doctiſſimum, ſimul eti-
 am ſtatuariæ, juxtaque noſtri amantiſſimum.
 Peripateticæ iſ ſcholæ magiſter, nec tamẽ ab Aca-
 demia noſtra diſſentiens, Græce philoſophiam
 ἐπιμαρτυροῦσα
 eam

Literam T
 ſuo ipſius
 ſono pro-
 ferri.

eam quę est de rerū natura edocebat, tanta omnium mortalium existimatione, vt cum quolibet Græcorum Philosophorum comparandus merito videretur. Postquam igitur ei repente occursum à me est, Opportune inquam Magister, nam ad quod veneris Icio, putoq; id me tibi iam perfecisse. L E O. Bellissime. Sed quei sermones erant, quom ego aduenissem vestri? De sculptura, ego inquam, loquebamur. L E O. Pergite: nihil equidē mihi poterit esse iucundius, quam de hac ipsa re vos differentes audire. R E G. Id ita hodie evenisse vehementer gaudeo: Nam & ego in partem beneficij liberior accedam, & tu tibi semel duos perstringes. Hoc autem qui pernegare audeas? Nunquid ergo, tum inquam, Regi, jam dudum commutasti animum, & velis forsitan Rhetorica illa tua delinquere, atque ad Sculptoriam pertransire? Ille autem, negabis igitur tu occasionem sequendam, ac si quod forte bonum acciderit, minime id captari oportere? At vero, si ita (ego inquam) persuasum habes mi Regi, ab aliquo istorum qui exercitent venditentque, exquirenda tibi artis præcepta sunt, non à me, qui nullum vnquam magistrum audierim, qui re-

B laxare

laxare animos in ea sim solitus, ac non defatigare. Quomodo igitur inquit ille, tantum in hac arte profectum es consecutus nullo doctore? Quod si tute tibi mer *πομπὸς* fueris, atque *αὐτοδιδάκτῃς*, quemadmodum, id scire cupio. Ego vero (tum inquam) nihil tam arduum, tamque admirabile in humanis rebus esse existimo, quod hominum non possit industria cōfici. Illud idem heic mihi usu venit Leonice, quod in cunctis evenire artibus scripsit Aristoteles tuus: Experientia ut adjutus ad id sola fuerim. Præclare quidē Polus hanc artis experientiam fortuitu eventus dixit esse magistrā. LEO. Agnosco iam verba Græca, Scilicet inquam meo auspiciatu, meo & ductu, ita enim in archanis custoditur ars, ut non intimi modo ac familiares, sed ne germani quidem fratres intro admittantur. REG. Sic sane se res habeat. Aggredere tu eam, & qualem ipse tibi confeceris explica: neque enim te istorum esse similem putamus, qui sibi solis se natos existimant, invidentque bona cæteris. Ego vero inquam, libentissimè, nisi quid fortasse Leonicus, LEO. Istuc ipsum. Quei postquam confedēre, ita ego exorsus sum: Et si hæc mihi potius

tius à vobis intelligenda essent, non dubitabo tamen (quoniam sic vos velle video) potius quodcunque ineptitudinis obire periculum, quam ullius ingratitude accusari. Equidem nihil vobis placere nunc ambigam, liberius vobiscum agam & familiariter. Ne autem ab nemore Pelio repetamus, satis quidem constare debet hoc omnibus, Sculptoriam artem, sicuti & cæteras, variis ac diversis naturæ principiis originem habuisse. Nam siue casu aliquo, siue solertia cœperint homines, creta, truncisve, aut lapidibus, ex umbra similitudines imitando, naturam ipsam æmulari, disquisitione haud opus est, dū natura artificicioque profecta ac perfecta omnia intelligantur. Statuarum quidem usum priscis omnibus seculis fuisse, tum Græcorū tum etiam Barbarorum historijs manifestissimum: Earum autem fingendarum rationem hinc plerique natam arbitrantur, uti scilicet eorum quei præclarum aliquod facinus peregissent, aut in vita quid utile adinuissent, memoria perdurarent, cæterique ad eos æmulandos, ejusdem honoris quo majus dari nihil posse videbatur, sperarentur: Quæ causa Ciceroni fuit, ut

*Statuarum
usus.*

Octavio Lepidoque statuas in foro decerneret. Nonnulli vero ex mortuorum, aut eorum qui abfuturi erant desideriis (vt pleraque omnia) apud AEgyptios id primum cœpisse tradiderunt, Vtcunque siue virtus, siue amor in causa fuerit, siue potius utrumque, certe nihil ab homine maius excogitari potuit, aduersus mortalitatem suam, & aduersus inuidiam deorum. Atqui (quod egregiam ciuium virtutem significare potest) tantus Romæ statuarum & priuatarum & publicarum numerus, vt non minor fictus quam verus populus fuisse tradatur: Principes ipsi longo ordine suorum imagines, tanquam, insigne nobilitatis vnicum, pompa & atrijs præferebant. Docti vero atque eruditi non minus & ipsi statuis signisque refertas Bibliothecas suas esse studebant quam libris. Mihi pol quidem Cicero videtur non tam Verrem accusare, quæ præclaram illam tot egregiorum artificum & signorum rapinam inuidere. Sed nunquid priusquam de re ipsa dicere incipiamus, qualem uelimus esse Sculptorem, breuiter ac summatim recensēbimus? LEO. Vt lubet. REG. Perge igitur, ac Sculptoris tui qualem velis imaginem nobis effin-
ge.

*Sculptorē
qualem esse
oportet.*

ge. Tum ego sic: Primum quidem (ut ab summo capite incipiamus) supremo ne an humili quis ortus loco recte agat, modo ille traditam dignitatē tueri studeat, & hic Spartam adipisci, minime laborarim, omnibus eum artibus (quātum fieri poterit) instructum, ac planē litero- *Literosum.* sum cuperem, qui scilicet quam plurimarum rerum & fabularum & historiarum notitiam habeat. Laudis deinde ac gloriæ studiosissimum, *Laudis cupidum.* nihil enim video quod possit eruditio sine laudum cupiditate, laudum ipsa cupiditas sine eruditione: ita alterum alterius præsidio semper innititur. Liberalem præterea, ac minime sordidum, *Liberalem.* qualem superioribus annis Donatellum Florentinum fuisse accepimus: Fertur enim ab iis qui eum nouerunt, pecuniolam omnem in cistella semper habuisse, ita ex officinæ tigno suspensam, ut quando vellet, & quantā quisque vellet, accipere, atque uti frui suo iure potuisset. Præclarum facinus, atque ipso Donatello dignum. *Prudentē.* Prudentem etiam, minimeque ineptum, qui scilicet certam quandam in omnibus rebus rationem esse intelligat: Nam quum omnes (verbi gratia) statuae pedestres fiant, aut eque-
B 3
stres,

stres, aut stantes, aut sedentes, aut incumbentes, publicis in locis, aut privatis, togatorum hominum aut laureatorum, erit diligens in singulis adhibenda ratio, qui ornatus, quidve rem quamque deceat. Etenim accommodanda sunt omnia ad personarum, locorum, temporum, ac rei naturam. Nam quod in Græcorum proverbio est, non omnia eodem modo omnibus : quom in eisdem plerumque rebus diversissima esse ratio soleat. Alia enim (verbi gratia) in C. Cæsare Imperatore, alia in Cos. alia in eodem ipso Dictatore convenient: Nec Hercule ipsum semper eadem decebunt, vel cum Anthæo luctantem, vel cœlum humeris sustentem, vel Deianiræ amplexus petentem, vel Hylam quæritantem. Nam veluti hæc fieri eodem uno tempore non potuerunt, ita nec semel eidem poterunt convenire: Non tamen quin singulæ interdum statux effici non possint, ita variis insignibus distinctæ, ut pleraque semel intelligantur. P. Scipio ante ætatem Cos. cum Imperio Carthaginē missus, Hasdrubalē prelio superavit, Carthaginē vicit, devicta Carthagine triumphavit, pacē P. R. attulit. P. Scipionis statuā ita effingemus, ut & juvenis, & Cos. & Imperator, & bel-
lator,

lator, & victor, & triumphator, atque etiam pacificator dignosci manifestissime valeat: cuiusmodi fuisse Domitiani statuā ex Papinij silva contem-
plamur: Et Paridem ab illo factum pastorem, ju-
dicem & amatorem. Antiquarium quoque, qui *Antique-
rium.* sciat cur (verbi gratia) Mars apud Romanos du-
plex, Gradivus & Quirinus: alter in campo olim
extra, alter in foro intra Urbem colebatur: Cur, &
Venus apud Lacedæmonios armata, apud Arca-
das nigra, apud Cyprios barbata, virili sceptro,
muliebrique ornatu: Cur in Ægira ponē fortu-
nam Amalthiæ cornu præferentē, alatus Amor?
ac mille ejusmodi, quorū omnium causas scul-
ptor tenere debebit. Vt quom quæratur, quid si-
bi velit ille in Thessalia treis oculos habens Iup-
piter, Respondeat sic: Fertur id signum Lao-
medontis fuisse, mox & Priami Regis in medio
aulæ, sub divo sacratum: quod & noster Maro
innuit:

*Aedibus in mediis nudoque sub ætheris axe,
Ingens ara fuit.*

Ad hoc ipsum (quom à Græcis Troia capere-
tur) cum Hecuba uxore & natis frustra confu-
gerat, nam à Pyrrho interfectus illeic tamen est.

Mox

Mox deinde id signum à Sthenelo Capanei Larissam translatum. Quod autem quisquis ille fuerit artifex, tertium in fronte oculum fecerit, puto ob hanc causam, ut triplicem Iouis potestatem significaret, duobus terram & mare, altero cœlum spectat. Itidem rogatus, quid faciant in Lysimachi Regis fronte cornua: quid in C. Cæsaris vertice stella: in M. Bruti pileolus, ac duo pugiunculi: Rationem reddens, dicat: Illum de Alexandri sacrificio, solutis vinculis elapsum, taurum ambabus manibus compræhensum tenuisse: in alterius cæde Cometen apparuisse: in huius autem præclaro facinore pileatam plebem, (libertatis enim signum pileus) per Urbem excursitasse, visamque Bruti & Cæsij pugionibus libertatem restitutam fuisse. Sed enim, quum Equestres potissimum ponantur statuae (si modo rusticano equitatu Equitem deformare noluerit) nonne optimum in sefforem eum esse oportebit? aut saltem equitandi rationem ipsum tenere? Ea autem quando vix est & nostris militibus cognita duplex, utinam hæc mihi contigisset interpretari potius quam edocere! Nam Sarmonis olim
nihil

nihil, & si qua à Polluce tradita præcepta sunt, ad rem nostram nihil : Altera quidem qua Velites vehimur, cujus ratio & cæteris qui equo vehuntur, communis : Altera qua Scutati in prælium ducimur : In illa assidentis species est, in hac vero astantis : curvabuntur illeic poplites, heic intenduntur : pedes illeic plenam habebunt firmitudinem, heic digitorum extremitatē deflexam, qualis esse solet contra innitentium, ad equi aures directam, ne stimuli semper ilibus admoveantur : Quod quidem facilius fiet, si illeic ad equitis sexquicubitum, heic ad bicubitum portensis stationibus obfirmati pedes fuerint : illeic mollior supina cervice pectus ostentatur, heic fortiter declinato vertice sinister humerus præfertur : Illeic levem interdum virgam habere dextra solet, heic hastam, ensē, aut clavam gestare,

Leva quæ flectendis nunquam cessabit habenis.

Nam qua moderādus sit arte equus, quom jaculatur, quid quom punctim cesimve feriturobservādum, ut sit clogmo ad cursum sonipes excitandus, interdum & poppylmo inhibendus, paulo remotiora : Nec plus id doctrina quam exercitatione comparabitur. Nos vero ad nostrum Scul-

C ptorem.

torem. Scilicet quam maxime *εὐφρατασίω* & esse
debebit, qui videlicet dolentis, ridentis, ægrotan-
tis, morientis, periclitantis, & ejusmodi infinitas
animo species imaginetur, quod etiam Poëtis
ipsis & oratoribus quam maxime necessarium.
Nec tamē nisi quatenus ipsa rei natura patietur:

— *Ne velut ægri somnia vana
Fingantur species.*

Dolentis illud:

Excussi manibus radij, revolutaque pensa:

Morientis hoc:

Sternitur infelix alieno vulnere cælumque,

Aspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.

ut reliqua omittamus, quorum exemplis refer-
tissimus est idem Poëta. Quid? Nonne ipsos ante
oculos vestros habere videmini consternatam
audita morte filij mulierem, atque ipsam pere-
grini hominis moribundi mentem? Quid vero
& illud:

— *Pulchrosque per artus*

It cruor, inque humeros cervix collapsa recumbit

Item

— *Atque ille in partibus equis*

Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.

Corruis

*Corruit in vulnus, gemitum super arma dedere:
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum, expirans.*

ac mille eiusmodi quæ apud hunc Poetam invenias. Præterea & καταληπτικός, hoc est qui omnium quas exprimere voluerit rerum cōceptas animo species contineat, reddatque. Sed nunquid rerum omnium concipiendæ sculptoris animo species? Plane omnium. Sed ut philosopho rerum cunctarum cognitio datur, ut hominem, seque cognoscat: medico succorum vires, ut hominem sanet: civili legum atque actionum scientia, ut hominem in officio contineat: ita Sculptori rerum omnium species comprehendendæ, ut hominem ponat, quo tanquã ad scopum tota eius & mens & manus dirigenda quanquã Satyriscis, hydris, chimæris, monstris denique quæ nusquam unquam viderint, fingendis ita præoccupantur, ut nihil præterea reliquũ esse videatur. Dij Deæque omnes, neminem vnum esse, qui quo sibi proficiscendum sit, videat? qui ad finem respiciat? Supreme parens Iupiter! ita ne nos miseros mortales in Cebetis tabulam

*Cataleptic
con.*

*Exclamat
in ineptos
artifices.*

relegasse, ut qui sanus inueniatur, sit nemo? ut qui ab Apate ebriacus factus, huc illuc non rapiatur, sit nemo? & tamen sibi quisque sapimus omnes. Nec vero solum nostri sculptores quibus iam ob ignauiam ignoscendum, spumantem ab illa pateram hausere, verum & isti quos tu festive gregarios appellare soles Philosophi tui Leonice, ita sese madidos proluere, ut nulli mortalium deerrent magis. Nam quom omnia *Ἐπὶ τὸ τέλ* *Q* dicant, illum tamen quem sequantur ipsi finem non vident. Sed esto iam hoc nostrum in parergis insectandis parergon: nos ad Sculptorem nostrum revertamur. Abesse quidem eb eo omnis debet *καλάκη* hoc est ne quid formæ supra veritatem adijciatur. Quæ quum cæteris in rebus improbe fiat, tum vero in sculptura improbissime, ut quæ non unum semel eblandiēs fallat sed frustretur perpetuo cunctos. Ad summam, nisi quis præter dexteritatem ingeniosissimus sit, ad Sculpturam venire neminem permittemus. Nihil autem (ut sæpius eodem revolvamur) sine literis, sine eruditione: Literas vero atque eruditionem quom dicimus, illarum potissimum disciplinarum cognitionem intelligi volumus quæ à Græ-

cis

*Alienum
ab omni a-
sentationis
fusco.*

cis *μαθηματικά* dicuntur, Arithmetica, Musica, & Geometria, sine quibus perfecti quidem esse nihil potest. Non tamen prorsus ego inficias ire audeam, non inveniri atque extare quamplurimos, qui etsi illiterati, excellenter tamen multa: Neque enim idcirco quęquam vituperamus, hortamur potius omnes, commonefacimus omnes, id quod certissimum, id quod & optimū sit, sequantur. Novi equidem plerisque, quibus si qua super adcessisset doctrina, haberemus sanè nunc quos cum antiquioribus ipsis comparare possemus, ita ad eam, de qua nunc agitur, rem aptissimi sunt visi. Neque vero ferenda hoc loco nonnullorum ignavia, qui quom in hunc sermonem mecum incidissent, non veriti sunt dicere, conferre quidem si adsint, sed non omnino necessarias sculptori literas, satis ei esse (ut aiunt) artificium, & quatenus licebit naturam sequi: Recte id quidem, sed ubi rogo istuc invenietur artificium? Num quotidie in templis, in porticibus, in plaetis, in foro stupefcentes astare, in privatis certorum ædibus versari, refertas omnibus signis cellulas habere, gypso plenas arcas custodire, mirari, rursus spectare, inhiare, quid belli apparuerit

apparverit imitari, in vestrū opus transferre, dicemus id esse artificium? naturam sequi? Atque id quidē non multo secius est, quam si quis Poeta aut Orator foris futurus, hinc atque inde ex Vergilio Ciceroneque verba suffuretur, ignarus quoque quid tum agat. Sed non possū equidem non mirari, cur tamē ipsi sua ratione nequeant, quod olim Phidias, Polycletus, Lysippus, Cares: quodque nuper Donatellus. Nempe quia quibus illi excellebāt, doctrina omni & eruditione carent: quia & Donatelli abacum non habeat. Scitum quidem est, quod fertur de Donatelli abaco. Is quum rogaretur à M. Balbo nobili viro, inspiciundi sui abaci copiam faceret, Respondit, postridi mane domum ad se veniret, idque se quā lubentissime facturum: Ille ubi venit, prandioque susceptus est, prāter hunc quē heic vides (inquit Donatellus) nullus est mihi Balbe alius abacus, nisi quem soli mihi contueri licet, quem nullis impedimentis, nulla sarcina mecum ipse semper porto: Si tamē videre quid cupias, afferte huc, pusiones, cum stilo papyrum: Illicet de prōptā abaco quācunque Historiā demirabere, sive palliatos, sive togatos, sive & nudos spectare libuerit. Sed prorsus iam valeant, qui non censent oportere

*Donatelli
abacus.*

oportere Sculptores litteratos, hoc est ingeniosos esse. Et enim quum nihil planè quicquam effici possit, quod notione prius atque idæa cognitum non fuerit, quo me melius feram si quis à me Colossus effabricaretur, quam ad Vergilij Polypheum, illum quem mecum ipse vehementer mirari soleo, *Monstrum, horrendum, informe, ingens?* aut ad Homeri hunc:

Καὶ γὰρ θαῦμα' ἐτετύκτο πελώριον ἔδ' ἑώκη

Ἀνδρί γε σιτοφάγῳ ἀλλὰ ρίῳ ὑλήεντι.

Ἵψηλῶν ὀρέων ὅτε φαίνεται ὅιον ἀπ' ἄλλων.

Amabo vos, nunquid vivaciorem intelligetis ipsum Donatelli equū, quo nihil quidam perfectius esse volunt, an hunc qui conterranej mei Poetæ versibus sic exprimitur?

At sonipes habitusque animosque imitatus equestres

Acrius attollit vultus, cursumque minatur,

Cui rigidis stant colla iubis, vivitque per armos

Impetus, et tantis calcaribus ilia late

Suffectura patent, vacuæ pro cespite terræ

Aenea captivi crinem tegit ungula Rheni.

Age si quempiam fabricari equum velletis, propositis hisce duobus tanquam modulis, vtrum potius imitandum Pomponio iuberetis? Scilicet videbunt plus isti, quam deus ille statuvariorum

Phidias

Phidias, qui quom Olympicum Iovem perfecisset, fassus est, se non alio illeic magistro vsum, quàm his Homeri versibus:

Ἡ δὲ κυανέησιν ἐπὶ φρύσιν νεῦσε κρονίων
 Ἀμβροσία δ' ἄρα χαίται ἐπερρώσαντο ἀνακλῶς
 Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτῳ μέγαν ὃ λελίξεν Ὀλυμπόν.

Annuìt & totum nutu tremefecit Olympum, Quid maius vel dici, vel intelligi potuit? Nonne ipsum prope Iovis imperium maiestatemque verbis ipsis effinxisse videtur? Habetis igitur, qualis esse debeat is, qui optimi Sculptoris nomen sit consecuturus, non quidem Platonis nostri civitatem, aut Ciceronis oratorem: sed qui facillime & inveniri & extare possit. Si vero haud satis probabiliter à me dictum esse videbitur, expecto quid & vos sentiat: Nihil etenim mihi certius videri poterit, quam quod vobis placuisse cognovero.

R E G. Recte mihi quidem omnia: & profecto simul tantum dignitatis atque auctoritatis adiectioni, ut quæ antea diligere videbar, nunc de amem. Sanè quidem sic res se habet, & tecum iam sentio, non modo sculpturam sine literis, sed ne literas quidem sine sculptura consistere posse: Atque ut necessariam oratori Iuris civilis scientiam Fabius, ita & ego cæteris scriptoribus necessariam

χαφικὴ

γραφικὴν existimabo. Sed amabo te inquit, quandoquidem multum ocij nobis hodie datur, atque huius novę artis avidi facti sumus, proseguere. Satis quidē & laudata à te sculptura est, & optimum Sculptorem effinxisti, qualem te esse & verbis (ut inquiunt) & rebus significasti: aggredere igitur & reliqua, ut quum artem ipsam demonstraveris, nihil planè huic sermoni nostro de fuisse videatur. Tum ego, libenter inquam, ac postquam ultro non invitati ad prandium nostrum venistis, faciam qualitercunque, ut nunquam hodie à me, nisi ad plenum exaciati recesseritis. Itaque tum id illis expectantibus, iamque ad audiendum apparationibus, cœpi ego sic: F I-
E R I quidem statuas ex diversa, uti & nunc, ma-
teria, semper consuevisse, notissimum: Ex ligno

*Statuarum
materia.*

Gens primum truncis ac duro robore nata:

Ex ebore, ex argylla, ex gipso, ex lapidibus, & ex metallis, Quei ligno eboreve statuas cōficiēt, de-
fectores vocentur: quei argilla, græco vocabulo
πλαῖσαι à nobis fictores nominabuntur: quei gyp-
so, si placeat γυψοχόοι: quei lapidibus, quos video
à quibusdam λιθοξόοις appellari. Quoniam preci-
puum ac peculiare magis marmor, Marmorarij:

*Statuario-
rum appel-
lationes.*

D

Itemque

*Statuaria
species. 5.*

*Paras gly-
phics.*

Itemque à scalpando scalptores: qui metallis, γλύπται a nobis sculptores: excussores enim ærarios quos græci χαλκέας vocāt, eos dicemus quicūque vasa, aut quid tale fabricantur. Statuarius vero appellatione quos ἀγαλματοποιος illi appellāt generaliter omnes cōtinebūtur, qui quovis pacto statuas effingunt. Statuaria igitur omnis in quinque distincta species est, Quom ligno ebore ve tractabitur, ab abscindendo τρικῆ dicitur. Quom argilla (quoniam figulorum est) πλασικῆ nominabitur. Quom gypso (quod eo typos imitatur) ὑδαγματικῆ, nos exemplariam appellare poterimus. Quom lapidibus, vbi Scalpello utimur, a percussione κλαπικῆ sive Sculpturam. Quom vero metallis, γλυφικῆ, hoc est sculpturā, cuius quidem ratio duplex, Nam aut cera fabricantur, & a deducendo ἀγωγικῆν: aut informantur, & a fundendo χημικῆν nuncupabimus: Hæ autem ita inter sese omnes iunctæ, connexæque sunt, ut cūctas novisse videri poterit, qui unam earum aliquam noverit. Sola enim circa quam versantur materia differunt, arte vero ipsa atque intentione conveniunt: Ex quibus quoniam γλυφικῆν uti subiecta materia, ita & artificio multiplicior

multiplicior est, eam expediamus: Ac primum
 πρὸς ἀγωγικῆς. Neque vero expectetis a me, ut di-
 cam quo in cera, quo ve creta sit temperamento
 utendum, aut quam in omnibus diligentiam ad-
 hibendum. Non enim nunc τὰ πρὸς τὴν πραγματικὴν.
 Quom voletis autem ego vos ad officinam vo-
 cabo. Cera tamen ad id quod volumus medica-
 bitur quam commodissime πρὸς σφάλτῳ, quam
 vulgo alij ex vocabulo græcam, alij ex loco His-
 panam picem vocant: si prius oleo aut pauculo
 seuo colliquata fuerit, quarta portione: Medica-
 bitur et cæteris resinis, præcipue Terebinti pi-
 cæ ac lētisci: nonnulli eam quæ deraditur è na-
 vibus picem probant, & qua ferrum vermicatur,
 Sed hoc non nisi in ijs quos manere voluerimus
 typis. Terebintina autem piceque & armenio
 rectius, vfos eo plurimū in signis veteres animad-
 uerti, quod si duricies expetatur, in sigillis, cera
 Punica ubi deliquerit, cerussæ pulvisculum bibat
 ferme ad æquale pondus: ea sic & niveum candor-
 em æmulabitur, & marmoreum nitorem præ-
 stabit. Sed hoc non erat propositum. ἀγωγικὴ ἰγι-
 tur quā nos Ductoriam vocemus, duabus hisce
 cōsumitur rebus χαφικῇ & ψυχικῇ. Graphicē vero

Partes ago-
gices.

Partes gra-
phicas.

quam nostri in Scriptore descriptionem, in Pi-
ctore & Sculptore designationem vocaverunt
(nam lineationem quæ γεγραμμένη dicitur, Archi-
tecto damus) vsque adeo necessariam Sculptori
iudicavit Donatellus (sic enim accepimus) ut ple-
rumque discipulis dicere solitus fuerit, vno se ver-
bo Sculptoriam artem omnem traditurū, quū
dicebat Designate. Et profecto id est totius sculp-
turæ caput ac fundamentum. Ea verò duabus e-
tiam hisce rebus maxime constat συμμετρία, quæ
nondum sibi Romanum nomen invenit, nisi
fortasse Latinam Linguam augentes (ut Cicero
ati) comensurationem dixerint: Et ὀπτική quam
Perspectivam appellant.

DES Y M E T R I A,

hoc est, commensuratione.

C A P. I I.

DE Symetria igitur nunc pauca dica-
mus: qua in re, illud à tua philosophia
nō alienum Leonice, considerandum.

Hominem ipsum quem præcipue di-
metiendū suscepimus, materia cōstare & forma.
Formam autem heic nunc eam intelligamus spe-
ciem

ciem, qua hunc ab illo discernimus : Materiã vero corpus ipsum . Corpus autem omne in treis dimensiones partiri, in longitudinem , amplitudinem profunditatemque: Formam vero ipsam lineamentis comprehēdi . Quare de corporis symmetria primū, mox de lineamentis. Mensurã igitur, hoc enim nomine symmetriam intelligamus, *Mensura hoins minis belissima.* cum in cæteris omnibus quas natura progeniit rebus, tum vero in homine ipso admirabilissimã & contemplari & amare debebimus : Ita enim vndique exactissime dimetatis partibus compositum est nostrum hoc corpus , ut nihil planè aliud quam harmonicum quoddam omnibus absolutissimum numeris instrumentum esse videatur. Sed age, non enim de Timæo Platonis qui & à Cicerone Latinis explicatus est literis, hominem ego vobis referam, quod ad nostrum hunc institutum sermonem attinet : cum longe aliter quam Architectus , vivum stantemque dimetiamur: Scilicet in novem de longitudine portiones. Ita etenim hominem ipsum solers natura formavit, ut faciem hanc summo loco spectandã proponeret, cæteræque totius corporis partes commensum inde susciperent : Constat autem ipsa tribus pariter dimensionibus. Vna

*Faciei di-
mensiones
tres .*

*Statura hu-
mana portio-
nes 9.*

Vna erit ab summa fronte qua capilli nascun-
tur, heic ad intercilia. Altera heinc ad imas nares.
Ultima ab naribus heic ad mentum: Prima sapi-
entiae, Secunda pulchritudinis, Tertia bonitatis
sedes. Hæ autem ipsæ per se (ut aiunt) multipli-
catae, integram, quanta erit, humani corporis sta-
turam reddet, novem portionibus. Prima erit fa-
cies ipsa. Secundam faciet portionem pectus. Ab
summo stomacho ad umbilicum tertia. Ab hoc
ad imum fœmur quarta. Duas continebunt co-
xendices ad poplitē. Totidemque ab hoc ad no-
dum crura. Pars autem hæc infima quæ est a no-
do ad imam plantam, gutturque hoc, quod est ab
summo pectoris ad summum gulæ, atque hic
semicircula arcus, qui fit ab summa fronte ad sum-
mum verticem, vnam aliam conficient portio-
nem: nam horum iuncturæ, nodi, poplitesque,
tanquam interfinia, nullis suam cædunt propri-
etatem. Constabit igitur humanæ naturæ longi-
tudo, portionibus (ut dictum est) novem, quan-
quam alij octo, alij quod rarius est, (est enim tã-
quam in Musice dissonum) ferme septem: alij
(quod & rarum etiam est) decem fecerint. Nos
medium, & quod in plerisque omnibus mortali-
bus

libus frequentius erat. secuti sumus. Ac de adulto loquimur viro, non de putis infantibus, quorū in longitudinem mensura omnis nisi quatuor cōstat faciebus: Nam de humana per singulas ætates symmetria, quæ in prima, media, atque vltima pueritia, item adulescentia, iuventute & senectute deprehendatur, certi nihil nunc afferre possemus. Et iam cogitamus in puero, si quis mihi nepos ex sorore nascetur, eam omnem observare, atque observatam literarum monumentis demandare, ut aut beneficio mihi gratam posteritatē devinciā, aut certe ad aliquid semper quod expediat excogitandum exemplo excitem. Nonne summa stultitia est, hominem.

*Hoīs infans
tis longitu-
do ex 4 por-
tionibus.*

Terrasque tractusque maris cælumque profundum demetiri, & suam mensuram ignorare? Brachiorum autem alterutri pariter lacerti sesquialterā continebunt portionem: Manus vnam aliam, quanquam sint qui metiantur sic: Ab humeris extrinsecus ad iuncturas articulorum, ab axillis vero intrinsecus ad confinia palmæ ac digitorum facies tres, alterutri autem articuli, vna. Quomodo cumque, id parum refert, modo brachiorum tota longitudo septem cōtineatur faciebus, ut dispessa

*Brachiorū
ac manūū
mensura*

*Analogia
singulorum
membrorum
corporis hu-
mani in lon-
gitudinem.*

spessæ manus rectam ipsam corporis longitudi-
nem definire inveniantur. Pedes autem ita ab
extremistalis ad extremum unguem producun-
tur, ut eandem bis ter & uno altero tribus fere
minus digitis, commetiantur. Non enim hoc lo-
co obscœni dei semipedalem fuscinã, aut defor-
mem illum unde egressi omnes sumus hiatum
(ut nonnulli) dimetiendum curabimus, quum
presertim latere semper, nisi in pueris, honestissi-
me soleant. Consideranda vero & ipsa inter se
partium ἀναλογία, quam alibi proportionem,
heic ni fallor proprie commensum dixerimus.
Quãta est lōgitudo ab intercilijs ad sūmas nares,
tanta erit productio menti ab iugulo. Quantaque
est ab summis naribus, ad mentum, tanta ab iu-
gulo ad imã gulã, hoc est, semiproportio. Quātū
est superioris labri intervallum ab ore heinc ad
naris ima, tandundem erit summorum narium
prominentia ab labro, tantundemque & ocu-
lorum ab intercilijs ad interiores angulos con-
cavitas. Præterea in manibus, quod est extrinse-
cus ab summo ungue indice, ad iuncturam hanc
imam, cōtinebitur semiporzione. Ac rursus heinc
ad eam qua brachio colligatur manus, alia, Scet
intrinsecus

intrinsecus ab summo ungue medio, primus autē hic indicis articulus maior, correspondebit frōti. Secundus hic cum onychio ad extremum unguis, naso Primus itē medij, huic quod est ab naribus ad mentum. Eiusdem secundus, huic quod est ab imo mento ad inferioris labij supremum. Eiusdem onychius, huic quod est ab ore ad inferiora narium. Indicis eodem ab supremo labri superioris. Maior pollicis articulus coæquabitur huic, quod est ab mento ad summum labij inferioris. Minor huic quod est ad nares ab eodē. Onychiorum autem articulorum omnium dimidiatam sibi partem occupabunt ungues. In latitudinem vero frons, ab hac media, quam et discriminatricē appellare possimus linea, heinc inde ad prima heic tempora definietur sua bis longitudine ab intercilijs ad extremos oculorum angulos, atque heinc ad primas aureis, harumque longitudo tandundem. Id vero spatium quod est inter utramque extremitatem oculorum, ex duabus ijsdem dimensionibus, in treis partes distinctum, duas oculi, unam sibi intermedius nasus vendicavit. Oris latitudo, si per summum labij metiamur, respondebit fronti, naso ve, si in circino

In latitudinem.

In latitudinem.

illi spacio, quod est pollicis articulo maiore definitum, ab labro superiore ad mentum. Pectoris latitudo faciebus continebitur duabus. Spacium inter utramque mammillā una, earumque certus situs ab inferiore gula, eiusdem dimensus circino deprehendetur. Palmaris autem plantarisque latitudo, definiri semper inuenietur semiportione. In altitudinem vero quæ sola circunlatione comprehenditur ex supradictis mensura captabitur, hoc modo: Capitis per mediam frontē altitudo, portionum est trium, item & summæ coxendicis. Per occipitium à summa fronte ad cervicem duarum, itemque & infimæ coxendicis colli duarum. Pectoris per alas ad tergum quinque. Ventris per medium, quatuor. Lacertorum coxarum, crurū, pollicis, cæterorumque articulorum summa circumferentia nunquam plus eorundem longitudine membrorum. Extremum brachij propter iuncturas manuum, portione (propter nodum tibiæ) etiam quarta. Altitudo autem hæc quæ est ab imo talorum ad summum pedis, respondebit longitudini quæ est iste inc ab summo pedis ad extremum ungmem. Colli circunlatio, ei parti quæ est ab summo pectoris ad umbilicum.

Corpus

Corpus ne hoc quod tanto sit commensu fabricatum, an exactissimam potius harmoniam esse dicemus? Qualeē rogo Geometram & Musicum fuisse existimabimus eum, qui hominem ita formavit? qualem vero esse oportere eum qui talem typum sit imitaturus? Laudatur Iulius noster, quod palladium illam Mantenij nostri turbam, cæsareosque triumphos tam bellissime sit imitatus, Num alius quispiam picturæ ignarus illud idem effecisset? Num aut Homerum aut Demosthenem ad Vergilii Ciceronisque æmulationem imitabitur quis, qui Poëticam Rhetoricamque nescierit? nisi fortasse eum dixerimus qui nuper ducta circino de Vergilii versibus mēsurā ad suos, deesse nihil aliud existimabat, planeque sic tanti Poëtæ videri etiam æmulus volebat: Equidem omneis qui nunc vulgo habentur Statuarii, haud multum dissimiles ab illis scriptoribus existimarim, quos noster Calpurnius dicere solitus est, casu quodam tesserali verba jacere, nec nisi ipsos rerum successus expectare. Intelligendum est autem ejusmodi symmetriam, cunctis mortalibus (præterquam monstruoso, atque isti pygmæo qui in deliciis habetur popu-

Laus Sym-
metriae.

Mirum.

lo) cōvenire, deprehendiq; in omnibus nō secus quam euharmonicū concentum in musicis instrumentis: Vt enim in cithara cordæ si protēdantur, exacuetur accrescetq; sonus: Sin cōtra laxatæ fuerint, remittetur, eritq; nihil minus eadem numerorū proportio, ita & heic sive accrescat quantitas sive decrescat, idem tamen ipse commensus extabit: utque nunc paulo evidentiore exemplo agam, Andrion Vicentinus, ac Vegetius Tarvisianus à Petreio Honorioque sophistis, Symmetria, sed pineali differunt proceritate: Nam quantum illi universos totis humeris præcellunt mortales, tantum hi a cæteris exuperantur mortalibus. Sed de Symmetria jam satis, quanquam nihil de ea satis dici potuerit scilicet de sculptorū parente, artificiorum omnium nutrice, amica totius generis humani, ex qua tantam jam laudem consecuti sunt antiqui omnes & statuarii, & pictores, & architecti: Hinc est enim illud quod mirum videri solet omnibus, quum dicitur: artifices 25 diversis & locis & temporibus ita statuā confecisse, ut ab uno semel facta esse videretur: Ad mensuram videlicet eandem conveniebant omnes, eadem utebantur proportionem omnes: Heinc

Heinc quoque est illud Pythagoricum admirabile, Herculis staturâ ex Olympico stadio adinventam: Heinc & mille alia, quæ quom dicuntur, miracula quidē audiri mera putantur. Verū *Statuum ordines* enimvero intelligendū hoc loco quattuor prorsus esse ordines statuarū, pariles, magnas, maiores, maximas. Pariles quidem fient, quom eius qui exprimitur statuaam vndique præsentabimus: Dantur hæ benemeritis ac sapientibus viris, Harmodio, & Aristogitōi, Homero, Soloni, Hippocrati, Gorgiæ, Beroſo, Pythagoræ, Platoni. Ex nostris L. M. & D. Brutis. Q. Mutio, Clæliæ viragini. M. Catonibus. Q. Ennio. M. Varroni. P. Vergilio. M. T. Ciceroni, nunc nisi capiciatis. Magnæ fient, quom infra sexquialterâ *Magna statua.* statura continebitur: quæ & Augustæ dicuntur quod Regibus Augustisque Imperatoribus dicantur, Phoroneo, Lycurgo, Temistocli, Xerxæ, Alexandro: Ex nostris Romulo, Numæ, Tatio, Cornelio Pompeio. C. Cæſari. Gn. Octavio, ac reliquis quei in Deorum numerū referebantur Cæſaribus. Atque hinc arbitror illud quod moritura Dido sic queritur: *Et nunc magna mei subterras ibit imago.* Dolet enim abnegari & statuam

*Maiores
statue.*

*Maxime
statua.*

& ἀποθέωσιν, quæ minime dabantur iis, qui sua sibi manu turpiter mortē conscivissent. Maiores dicentur, quando ad alteram excreverint. Ponuntur autem hæ solis Heroibus, Libero patri, Herculi, Theseo, & ejusmodi. Maximæ vero fient, quando tergeminabitur humani corporis statura, itemque rursus, ac rursus: Quæ quidem statuæ vel à specubus, uti ego opinor, vastaque intus inanitate, id enim est κόλον ὄσσον, vel ut alii ab noxia radiorum effusione, quæ fieri solet ejusmodi moles intuendo, vel ab authore ipso Colossi sunt denominatæ: Non possum hoc loco, Regi, nō ridere intolerabilem istorum Grammaticulorum inscitiam, qui ab eo ipso insigni, Rhodios Colossenses dictos existimarunt ad quos extent Pauli perbreves epistolæ: Verum an Colossenses ij sint, non planè affirmarim: Stephanus tuus, nam cætero mancus mihi est: Coryssen Ephesiam scribit fuisse urbem, à qua Corysenses: Dicabantur autem eius statuæ Diis Opt. Max. Iovi, Minervæ, Apollini, Marti, atque id genus cæteris, quanquam Romani & Barbari reges eas ipsas sibi, veluti & Augustiores arctius vëdicaverint: Extat etiam nunc Baroli quod oppidum

pidum Apuliæ est ad Cannas, Heraclii colossus, mihi quidē æternū tristissimæ recordationis monumentū ob acerbissimā patris memoriā: Quint⁹ nunc agitur annus ex quo proxime illeic eū sepulturæ demandavimus. Sed jam mentem ad id quod nobis propositum est revocemus. Accidit autem sæpissime ut rem ipsam ex diverso minorem faciamus, hoc etiam erit diligenter considerandum : nam aut erunt parvæ, aut minores, aut minimæ, hoc modo: Secetur (verbi gratia) quæ novem consistat dimensionibus, humana statura, hæc, in has treis partes, hæc mox singulæ in trias : Parvæ infra hanc portionem constabunt, quæ est ad sex, Minores quæ est ad tria, Minimæ quæ ad unum, respondebuntque inferiora hæc superioribus inter se, sic: Primum hoc minimæ partis spacium, spacio quod est minoris, quarto: Et quod est majoris, septimo, Secundum, quinto & octavo, Tertium, sexto ac nono, Horumque rursus partes, partibus. Quod si identidem fiat, quantavis Colossæam vastitatem pedali jam mensu definiverimus, hoc modo: Vt cumq; vero siue maiorem siue minorem ipsam rem feceris, asservata etiam qualitate, semel in hunc fiet modus:

*De parvis
minoribus
& minimis
statuis.*

*Maiorum
seu parva-
rum sta-
tuarum di-
metienda-
rum ratio.*

*Maiorum
seu parva-
rum statu-
arum dime-
tiendarum
ratio.*

modum: Esto hoc gymnicum Athletæ corpus, ducatur nunc lineæ hinc à planta in directum huc usque, una dimensione. Item huc usque altera. Item huc usq; & altera. Ab summo aiunt vertice ad huius extremum hæc: Si igitur intra hoc primum spacium referri eundem oporteret, hic, quum à parilitate cadet, parvus dicetur: Si intra hoc secundum (nam fermè ad medietatem usque descivit) minor: Si intra hoc tertium, minimus. hoc videlicet spacio minutissima quæque finiuntur. Ducantur item ex diverso in directum, ambæ ad eandem unam dimensionem lineæ: Si proximior hoc intus adaugeretur spacio, magnus: Si hoc altero, maior: Sin & hoc postremo, maximus dicetur. Præterea ducatur ab inferiore hoc maioris spacij angulo, per summum apicem, triplici eiusdem in directum mensu. Sic ter geminabitur, Quaquidem ratione pueros, adolescentes, senes (quod antea mirum videri poterat) eosdem ipsos, magnos, parvos, maiores, minores, maximos ac minimos efficiemus. Huius autem diversitatis ratio opinor hæc est, Vt minores fierent, vel inopia, vel transportandi commoditas effecit, ut vero in centum & amplius aliquando cubitos accresceret opulentia

Opulentia atque excellentior personæ dignitas, Equum enim est ut qui animo & auctoritate præcellunt, corporis etiam dignitate cæteris præstare videantur. Quod ipsum innuere videtur Homerus, his ipsis carminibus, quibus Vlysem facit ornari a Pallade:

*Olli multiplicem ex humeris Tritonia Pallam,
Componens, auxit corpus, letamque iuventam.*

De heinc post, tanquam aliquis de cœlestū numero videtur. Sed ò certe diuinam Mantuani nostri felicitatē! Qualis vero illa obstupescantis Reginae admiratio: *Tu ne ille Aeneas?* nonne ex superiore illa causa processerat, *Os humerosque deo similis?* Cyrum quoque post preclaram illā de Assyrijs victoriā scribit Xenophon, circa cultum maiestatemque corporis diligentissimum. Alexandrum Macedonem Curtius ob pusillitatē ab Amazonum regina Talestri habitum contētiorem, eundemque mox in castris vbi fuisset, amplioris formæ monimenta in posteritatis miraculum relinqui iussisse. Quam etiam causam fuisse existimo cur augustiores specie humana videantur imagines nostrorum Imperatorū, ne-

F

que

Deorum
statue.

Heroium
statue
Regum, Sa-
pientium &
benemerentium

que enim id tam in causa erat vulgo (ut imperiti existimant) quod multum ex ea re diminutū iri videbatur, si statua magnitudine fuissent, quom de alto prospectandæ ponerentur, quā quod excellens augustioris eius dignitatis ratio servabatur. Illæ autem ipsæ statuæ quæ dijs fiunt, sive adaucta, sive & retenta humani habitus æquabilitate, a græcis εἰδωλα, proprie a nobis simulachra nominantur, Martis, Veneris, Minervæ, Cupidinis, Fidei, Fortunæ, ac cæterorū Deorum qui corporeis omnino formis carent. Quæ Heroibus illi ξόανα, Puto tamē initio sic vocatas omneis, maximeq; numinium Ægyptiorū. Quæ regibus ἀνδραγάτας, sapientibus εἰκελα, Quæ autē benemerentibus viris, βρέτεια vocarunt : Nam ἐκμαγεία (quemadmodum & in pictura εἰκόνες) de vultu opinor sunt, deq. membris ipsis expressæ similitudines, quas nos imagines appellamus Nam in reliquis frustra ullam inveniēmus appellationē, nisi fortasse vnico vocabulo effigies dixerimus : Figura enim ea est quæ in plano designatur linea; circulus, hominis atque equi circumscriptio, quod ab illis χῆμα nuncupatur, ἀγάλματα quidem olim Homeri temporibus dicebātur quævis templo-

plorum ornamenta, quæ spectantium animos afficerent, vnde & nomen quod vulgo etiam remansit, habuere: Posterius vero generaliter & ipsæ statuæ, quod ex iis potissimum ejusmodi ornamenta constarent. Quæ vero ^{infra} humani habitus staturam fient, universæ ^{Sgna.} omnes signa vocantur, vnde & sigilla: ^{Sigilla.} quæ intra minimam hanc erunt portionem, cubitalis palmarisve altitudinis, vel etiam quantum fieri poterunt Tantillæ, hoc est, parva signa. Sed certe stultus ego, qui Grammaticam docere vos volui: equidem nescio quomodo imprudens huc exierim: Detur tamen mihi nunc venia, si & Cicero idem sæpe fecerit. R E G. Placent nimirum hæc, quom ita suo loco dicuntur: Nonne & summi quoque Philosophi interdum functi sunt munus Grammaticorum? Iuris autem civilis cognitio num aliunde depēdet? Equidem non Ciceroni modo, sed cuius γεωμετρικότης liceret arbitror, triduo posse se Iurisconsultum profiteri, perge. Tum ego sic:

DE LINEAMENTIS.

CAP. III.

*Linea du-
plices.*

Postquam igitur de symmetria diximus, dicendum nunc de lineamentis. Lineamenta autem sunt rectæ congruarum linearum ductiones, ad vniuscujusque speciem demonstrandam. Linearum vero aliæ extremæ, quæ & ambientes dicuntur, quom extrema cõplectimur: Aliæ vero intermedie, quom res medias significari, membrorumq; juncturas distingui volumus. Ambarum autem ducendarum ratio, ex actionum varietate multiplex, ac pene infinita. Possem ego totum hunc æstivum, quantus est, diem consumere, demonstrando vti isti aridiorem ex triangulo, pleniorẽ ex quadrangulo faciem constare doceant, vti intra horum fines, reliquum omne corpus, sic intercludi oportere disputet. Recte quidẽ, vt qui Platonis Timæum perdidicerint, sed ab hac nostra dicẽdi certissimẽ serie aliquanto remotius. Compertũ enim habemus, lineamenta omnia ex ipsa corporum symmetria, ex optice, & ex physiognomia sumi. De Symmetria dictum: mox vero de reliquis, si prius

prius ducendorum lineamentorum rationem a me pridie in picturis excogitatam, commonstravero. Corporum quidem omniū latitudinem, (nam longitudo fit semper: Altitudo autem umbris luminibusq; significatur.) Si depressa sint, ut pectus, tergum, liber, sine descriptione, sic: si rotunda, ut caput, collum, brachia, coxæ, crura, digiti, columnulæ, & ejusmodi, ex tertia suæ in circumferentiam dimensionis parte finire, hoc ut videtis pacto: Nam quemadmodum in chartarum typis noctu atque interdiu ex lucernæ solisque umbra circumscriptiones fieri possent, ostendere ineptissimum.

DE PHYSIOGNOMIA.

CAPVT IIII.

Nunc igitur de Physiognomia. Nam de Optice quæ multiplicior est, posterius differemus, estisque interdum ad minus amariores epulas revocandi: Ea autem est certa quædam observatio, qua ex iis quæ corpori insunt signis, animorum etiam qualitates denotamus. Solent enim (ut in proverbio est) artificem instrumenta, dominum

quasi sit domus ostendere. Id autem quoniam
ἀντιστροφον est, commutationemque patitur, e-
 rit quidem Sculptori quam maxime necessariū:
 Namque vel ex viventium corporibus effigies
 imitabimur, quod a nobis in Calpurnio factum
 vidistis: vel mortuorum præsentialas ex notissi-
 mis eorum moribus imaginabimur: Vt si ex Zo-
 pyri quis iudicatu Socratem effingat calvum, si-
 mum, ventrosum & ejusmodi: quemadmodum
 a Veronensibus in Catullo, Vitruvio, Macro,
 Celso, Plinioque, quos sibi cives vendicant, fa-
 ctitatum ipsi nos nuper festive spectavimus: vix
 iam certe verbis explicari posset, quantum stat u-
 ario præstet physiognomia, nec statuariis modo,
 sed & omni generi humano. Miretur quidem
 suo juro Plinius severissimum (ut ipse ait) autho-
 rem Trogum, cumque Trogo miretur & Aristote-
 telem, ex quo ille ea transtulit. Spernat quantum
 libet vulgus, dum nobis in Socraticæ Pythagori-
 cæque philosophiæ arcanis sanctissime custo-
 diatur: Hæc nos tuto huic depositum credere,
 hæc nos illi fidere, conjugium facere, pueros di-
 sciplinis tradere, cum honestis conversari, turpes
 atque obscænos effugere, non temere societates &
 amici-

*Physiogno-
 mia com-
 mendatio.*

amicit
 absqu
 dentes
 nos fa
 illum
 rum,
 riand
 cum
 nem
 rem
 (nā
 defi
 que
 rum
 hæc
 me
 cit E
 max
 den
 cap
 run
 Pv
 cta
 spe

amicitias deligere, scelestorum improbitatem absque ullo experimento devitare, hæc eadē prudentes, fortunatos, & quasi *προφῆτας* videri & esse nos facit. Apud statuarios vero tanti erit, ut nobis illum ipsum qui tantopere desideratur Homerum, ipsosque Græciæ sapientes Cleobolum, Periandrum, Solonem, Thalem, Chilonem, Pittacum, Biantem: atque e nostris utrumque Catonem ipsissimos præsentare faciliter possint. Dicerem equidem ex Aristotele atque Adamantio, (nā Polemonis qui de eadē re perscripsit omnia desiderantur) nisi longioris esset instituti, vidererque (viti in proverbio est) Minervā lus docere. Verum enimvero quæ scire oportebit Sculptorem, hæc fere sunt. Sed voltis quando hæc ipsa nuper a me scripta sunt, quemadmodum in Theæteto facit Euclides de *ἀναγνοῆς* audiamus? REG. Quā maxime: tu interim respirabis. LEO. Nil quidem fieri aptius poterit. POMPO. Heus tu puer, cape hunc libellum ac lege. PVER. Naturæ morumque inspicienda ratio. POMPO. Non inde. PVER. Spectantur? POMPO. Iste inc. PVER. Spectantur autem homines, ex natione patriaque, spectantur ex genere, spectantur ex se. Ex natione,

*Triplex
spectandi
hominis
ratio.*

ne, ut quom *Maurus*, an *Assyrius*, *Thebis* nuti-
tus an *Argis*, de quopiam quæritur, quod potissi-
mum solet ornatu significari, ut illud: *Virginibus*
Tyrijs mos est gestare phuretrrm. Debemus enim
(ut idem Poeta ait) *varium cœli perdiscere morem,*
Ac patrios omneis cultus habitusque locorum,
Et quid quæque ferat regio & quid ferre recuset.

De his qui
sunt sub
Arcto.

Arcto quicumque subjacent, corpore sunt quã
ceteri prolixiores, colore albi, comis flavi, capillis
mollioribus, glauci, firmi, crassiores, carnosiores,
ventrosi, ac corpulentiores, iracundi, simplices,
levissimi consilij, animo præcipites, stolidi, atque
omnino disciplinis inhabiles, Galli videlicet Ger-
manique. Contra, qui sub meridie, nigris capillis
crispisque, nigris & oculis, corpore humiliores,
cruribus grandiores, fusci, atque aridiores, disci-
plinis & ipsi parum apti, plurimæ tamen cogita-
tionis, leves, dolosi, mendaces, lucrabundi, fu-
races: At magis minusque alij aliis. Quo distant
acceduntque ad Arctum borealem australemq;
magis minusq; alteri alteris, Sardi, Siculi, Mau-
ritani, Arabes. Horum vero medij, mediã quo-
que vim habet & qualitatem. Corpore sunt me-
diocres, capilli eis nec crispi nec nimis porrecti,
colore

De his qui
sunt sub
Meridie.

De his qui
sunt medij
inter Ar-
ctum &
Meridiam.

colore mellino, aspectu iucundiore, apti studijs, ingeniosi, misericordes, modesti ac graves, Itali videlicet Græcique. Sed qua proximiores illis accedunt loco, accedunt etiā & moribus, ut Lybes Hiberis, Hiberi Celtis, quin & Lybes Æthiopib. & Celte Gallis similiores, Austrini quidem omnes sicco dominantur & calido, Arctoi contra humido & frigido: Nam & cæterorum quique ad occidentem, quique ad Orientem spectant, eadem erit de duobis polis ratio. Plerumque tamen evenit, ut alij aliò transferant sedes, confundanturque nationes, ut si Thraces commigrarent in Italiam, Itali in Thraciam, Persæ in Assyriam, Assyrij in Persiam. Ex genere autē inspiciuntur homines, non quō quibus quisque sit parentibus ortus, sed quom mas sit, quæritur an

foemina Coeneus. Plurima est horum dissimilitudo. Illud nobile, iustum, intrepidum, audax, æquabile, magnanimum, benignum, constans, animosum, probum, liberale, magnificum. Hoc vile, iniurium, timidum, temerarium, intemperans, remissum, atrox, difficile, varium, ac mutabile semper, improbum, avarum, nequam. Foemina omnis quam mas, est caput minor, corpore

2 ratio
Sexuum
dissimilitudo.

Maris consideratio.

Fœminarum consideratio.

G

pressior,

*Hominis
medii con-
sideratio.*

g. ratio.

pressior, capillos habet molliores, nigrioresque, vultum angustior, oculos vibrantiores splendidioreque, collum gracilius, pectora imbecilliora, latera molliora, ilia, coxasque habiliores, suras carnosiores, genuaque ob eam ipsam rationem collabantur, extrema pedum manuumque tumidiora, omnem corporis aspectum delictiorem, negligentior, tactus est ei humidior, vox tenuior, gressus tardior, ac desior, membra succi pleniora, motus lentior. Medium vero & quodammodo neutrum genus, lascivientis videlicet naturae, lusiones, hermaphroditi, virorum spadones, foeminarum eunuchi: quos tamen nihilominus quam castrati soleant equi, canes, taurive, ad bellum utiles, docet Xenophontis Cyrus. Ut utriusque sunt sexus participes, ita & utroque nequiores, malae mentis, mali animi, pessimi & consilii, crudeles, duri, dolosi, callidi, malefici: At aliis alii magis minusve, naturae sectionisve culpa. Ex se vero spectantur homines duplici ratione, ex iis quae cohaerent substantiae, & ex iis quae circumstant atque inducuntur. Cohærent substantiae, membrorum ac totius corporis habitus. Ex facie, ætate, incessu, voce, spiritu. Circumstant

cunstant vero atque inducuntur, ornatus, nomen, locus, tempus, & ejusmodi. Sunt & media, vultus, & color, quæ omnia Æneas in matre, Pyrgo in cœlesti Beroë pernotarunt. Nunc age ipsam ex iis naturæ morumque inspectionem consideremus: Omnium quidem signorū præcipua, quæ in oculis, aut planè iis proximiora: Cujus generis sunt, pupillæ, palpebræ, frons, genæ, supercilia, nasus, labra, os, mentum, mæla, capilli, aures, ipsum caput. Secundum ordinem tenent, quæ secundum pectus & cervicem. Tertium, humeri, brachia, manus, ilia, pedes, postremum venter, tergum, fœmina, coxendices, ac suræ. De quibus singulis quam brevissime dicemus. Oculi (hos natura tanquam conspectilares animorum nostrorum fenestras esse voluit, Et quisquam deinde queretur, non fenestrarum homini pectus?) plurimam habent varietatem. Statu quidem, magni, mediocres, parvi, prominentes, conditi, tumentes, adæquati, concavi, mobiles, fixi, tremuli, rigidiores, conniventes, non conniventes, nictantes & non nictantes. Cōtuitu autem, vibrantes, languidi, humentes, ficci, splendescentes, tenebrofi, ridentes, mæsti, acuti, obtusi,

DE OCULIS.

Oculorum
varietas à
statu.

A contuitu

obtusi, graves, ludibundi, truces, blandi, atque id genus cæteri. Colore vero nigri, glauci scilicet ijdem ac cæsi, queique de ijs fiunt subnigri, quei ob graciosam venustatem à græcis *χάροποι*, à nobis varij dicuntur. Et subglauci quei, ab illis *αἰγῶποι* a nobis vero caprini nominantur. Item ruffi, flavi fulvi, vnde cognomina familiarum, pallidi, punicei, lutei, virides, rubicundi, ignei, flammei, sanguinei, crocei, ostrini, aurei, lactei, atque id genus reliqui. Harum autem omnium qualitates quod ita significant, longioris esset instituti recensere, quod vero inter se mixtæ si fuerint, negocij quidē permaximi: attingam tamen potissimum ea quæ ad hanc ipsam rem magis pertinere videbuntur: ac ne minutula forte fides habeatur parum experto adolescenti, existimes velim, huius rei auctorem, non Pomponium, sed gravissimos olim philosophos, Aristotelem atque Adamantium, quorum uterque rationem cur id ita fiat adducere quom vellet, alter corpora animorum, vicissimque animos corporum affectiones sequi argumentatus est: alter vero Prometheum, principilimo defectam vndique particulam addere coactum, apposuisse nobis opinatur vim leonis, astuciam

astuciam vulpis, temeritatem apri, formidinem leporis, gravitatē bovis, fastum equi, scurrilitatem simiæ, fatuitatem pecudis, stoliditatē hirci, voracitatē suis, ductatū pardalis, ferociā tygridis, immanitatē urforum, desperationē elephantorū, rapacitatē luporū: similiter & cæterorū reptiliū, volucrum atque aquatiliū naturā, magis minusve, uti & libido ferebat, & limi natura patiebatur. Quem igitur (inquit) videris subnigros ac mediocriter cōcavos oculos habentē, ex leone, qui talis est, animosum eum fortemque dijudicato: quem conditos, ex simia simulatōrē, fraudulentū, delusorem, maliciosum: quem stabiles firmosque, ex bove gravem ac frugi: quem protēsos, ignaum, iniurium, contumeliosum, ac vere ex asello asinum: itaque rem ipsam nostro more summatim expediamus. Oculi magni, mobiles lucidique, si toruum contueantur, simul & supercilia porrigantur, agrestioris, crudi, rapaciorisque animi hominem indicabunt, tales enim sunt aprorum luporumque: Aristoteles quidem nec magnos nec parvos ait oportere esse oculos qui probentur. Prominentes oculi, quei sese extra mittant, quibusque in circuli speciem tumor circumducitur, aut contra, quos veluti castrorum

rum fossa circumdederit, dolosum, stolidum, hominem ineptissimum significabunt, que si & mobiliiores fuerint, voracem, si petulci atq; sanguinei ebriolum, si glauci, nec justitiam nec consuetudinem hominis ullam: si vero & supercilia gravarint, certior erit ejus amentia, si tumentiores parvique, parricidium ac veneficium declarabitur. Quibuscunque vero fuerint prominentiores, splendidi, grandiores, purum humidumq; intuentes, insigni omnes justitia & consuetudine præditi, disciplinis aptissimi, de amoro sissimi, qualem ex Theæteto didicimus fuisse Socratem. Conditum nimis (quanquam acutissimi omnium intuendo) nisi fuerint & magni, nullo pacto probantur, horum namque parvitas, dissimulatorem, invidum, insidiatorem: siccitas ad illa perfidiam: humiditas & amentiam indicat. Laudatur vero status oculorum medius inter prominentem & conditum, & quei nec timidiiores sint nec concavi, sed mediocritatem quandam magnitudinis habeant castigatam. Mobiles oculi, turbatorem, suspiciosum, interpellatorem infidum, ac curiosum magis quam pervicacem ostendunt, si & palpebræ moveant, certe animam præpotentem

præpotentem, sin minus, audacem. Ocyus circumvolubiles oculi, ganeonem: Tardioris motus, pigrum, inertemque denotabunt. Tremuli oculi, si in dextram ierint, socordiam, insanitatem: si in sinistram, adulterium: si vero introrsum, quasi naso annuerint, gratiosum, venerereum, & amorosum declarabunt. Rigidiores nunquam boni, nam si fuerint humidi, formidolosum: si aridiores, vesanum: si pallidiores, stolidum indicabunt: si vero grandiores fuerint ac subrubicundi, impotētis erunt & libidinis & gulæ testimonium: Quod si quem videris, qui splendescents huiusmodi oculos habeat, hunc tu ad corvos, ut nec tibi civem nec vicinum esse cupias, ut qui malis tantum & calamitatibus gaudeat alienis. Oculi quei quom se claudunt, sursum attolluntur, libidinositatis, gulositatis, ac sacri morbi certissimum signum: quod si & pallidi fuerint, impios atque homicidas, si subrubescentes, nigricantesve, intemperantissimi oris, mulierosos, stolidos, aleatores demonstrabunt: contra quei feruntur deorsum, contraria ijs esse omnia. Oculi quei quom sese aperverint perstant, vel cogitationem, vel certe aliquius rei pœnitentiam significabunt, quæ res scilicet

scilicet ex superiorum omnium ratione captabitur: si magni, prominentes, conditi, mobiles, & eiusmodi. Vibrantes paruique oculi, dolosum, adulterionem: magni vero, ineptum, rudem, gulosumq; arguet: quod si gradiusculi, splendidiq; humidius contueantur, ingentem commonstrabunt spiritum, excelsam ac maximorum operum effectricem animam. iracundos tamen, ebriacos, ac supra hominem gloriabundos, qualem fuisse aiunt Alexandrum Macedonem. Tenebri cos oculi, manifestum quidem ijs inest incommodum: si tamen sicciore fuerint, infidum: si & minuti, bilinguem, dolosum, insidiatorem, & cui gravissimas inimicitias profitetur Achilles, aliud pectore occultantem, aliud de ore prominentem, animi multiplicis, pessimique: si vero (quales puerorum videri solent) humidi, grandiores, animosum, constantem, studiosum, prudentem, disciplinis habilem, timidum, ac propè avarum. Præluce autem (modo contradixerit aliud nihil) optimi. Splendescentes oculi, tametsi utiles, non tamen certæ sunt probitatis indices: iidem enim glauci, sanguineive, calliditatem arguunt, ac iam vesaniæ proximior audaciam: subnigri, timorem, formidinem, suspiciones: nigri vero

vero & adulterium, quei si toruum contueantur. difficultatis, molestiæ, ac morositatis indicium: si & humidum, fortitudinis, imprudentiæ, celeritatis, iracundiæ, secordiæ, invenustatis: si & siccum, nequiciosissimæ scelerositatis. Oculi in quibus voluptas quædam ac risus (ut ita dicam) inhabitant, dissimulatores: iidem vero conditi, insidiatores: Sicci, aut quibus exteriora, palpebræ, supercilia, genæ, ac labra non steterint, reprobissimos indicabunt: Humidi vero, non malos quidem, sed tamen vanos, rudes, omnique animorum commotione carentes, pigros, intemperantesque. At si horū inanes palpebræ non coniectarint, fueritque frons læta, & utrinque simul vacua supercilia, hominem eum significabūt magnificum, iustum, suavem pium, facilem, hospitalem, atque optimæ consultationis. Tristes vero, humidique, studiosum, plurimarumque artium sectatorem: nam si & superciliis obtegantur, affueritque læta frons, æquabilē, fidum, frugi, prudētemque mōstrabūt. Sicci vero, si & vultus fuerit trucior, item si frons aspera, aspectus immobilior, palpebræq; rectæ, rusticanissimas volūtatis improbissimas & cogitationes, nec ullum vnquam ijs esse inten-

H

tatum

tatum imperfectumque facinus. Acuti oculi, tumultuatorum hominum sunt atque rapacium. Oculi qui frequentius connivent, id autem est quom immoto capite huc illuc obliquantur, quod pro dubitare usurparunt, formidolositate coarguent: Si cum siccitate, fraude, insidias occultumque aliquod malum: si cum tremore palleant, aut quopiam auertantur, fatuitatem. At vero qui contra non conniuerint, robustiores, inuictique: Quod si & grauedinosum intueantur, nihil unquam boni est id quod parant: si lene atque humidum, studiosos, faciles, amorphos: si pallefcentes, puniceive & ficci, improbiſſimarum rerum memoriam, iracundiam, inuidentiam, aut quamuis aliam extremam maliciam denotabunt, & si circumuolvantur, amentiam. Oculi quibuscunque perniſcant, inſidiatores, furaces: si vero humidi, multarum artium studiosos: sin contremuerint, palleſcantve, famelicos, & qui ad epilepsiam declinarint Quibuscunque vero non niſtarint, sed si quom clauduntur deſſuant, verrecundos: si & mox attollantur adulteros, voraces: sin recti permanſerint, benignos, bonos viros: sin & ficci, temerarios indicabunt. Quod
si ad

si ad hæc frontem quis habuerit asperiores supercilia constricta, palpebrasque duriores, agrestiore animo, paratus ad audendum omnia, quique & laudibus & honoribus & donis facillime capiatur. Horum autem omnium mediocris status præcipue laudatur. Oculorum acies, quas & pupillas vocant, parvæ quibus fuerint, praviissimæ cogitationis eos esse necesse est, item & avaros, ac pusilliani mi, serpentes, enim, ichneumones, simiæ, vulpesque huiusmodi. Cōtra, quibus magnæ, placidissimæ mentis, liberales, magnanimos, forteis: ovium enim ac bouum tales. Quibus secundum rationem oculorum decentes fuerint, probi: quibus contra, nefarii, impudentes, scelerosi: quibus inæquales, non prorsus mali. Sunt autem interdum in oculis calculi quidam, quos Græci cenchros nocant, ad similitudinem milii, candidiores, fulvi, pallidi, sanguinei, quique admixtum habent pallidum fuluo, & iis nigrum. In charopis oculis cenchri qualescunque, agresticitatis, iniuriæque nota: in nigris sanguinei, veneficiorum: pallentes etiam, magicorum carminū. Quei rectas palpebras, flexæque supercilia non habuerint, sed cum tre-

more submoveant aspectum, hi semiviri quom
 sint, viri amen esse coguntur. Quibus innuendo
 præceduntur palpebræ, foeminati. Quei alteram
 palpebrarum emittunt, & dum quopiam auer-
 terint, humidum ac molle respiciunt, deliciofi,
 quei plurimum formæ fidant, ac mœchi. Vesi-
 culæ autem illæ, quæ solent esse infra oculos ebri-
 osorum: quæ supra, somniculosorum: ambæ
 vero utrorumque. Anguli oculorum à tempo-
 ribus parvi, reprobos: à naribus carosi, & repro-
 bissimos denotant: Supercilia quei attolunt cum
 spiritu, crudæ sunt mentis, prauique consilij
 homines, vani, obloquentes, iracundi, seditosi.
 Recta supercilia, mollem: iuxta nasum flexa, ri-
 gidum: iuxta tempora, derisorem: contracta,
 inuidum: demissa, malevolū indicabunt. Quei
 glaucos oculos, minimasque acies habuerint,
 illiberales, auari, callidi. Quei eosdem aridos, in-
 certis erunt moribus, agrestes. Quei humidos (dat
 enim hos Palladi Homerus) splendescens, de-
 centerque magnos, optimi atque animosi. Sub-
 purpurei quibus fuerint oculi cum siccitate, ira-
 cundos: cum humiditate, ebriacos si dixeris,
 nihil aberrabis. Subalbidiores paucamque glau-
 citatem

Supercilia.

DE OCVLO
 RVM COLO-
 RIBVS.

citatem habentes, timiditatis atque impotentiae signum. Cerulei, quia caeteris humidiores, propterea & meliores. Verum de oculis supra quam constitueram satis, nunc & reliqua persequamur. Nasi summum gracile si fuerit, facilem iracundiam. Crassum vero depressumque, conceleratos mores denunciat. Plenum, solidum, obtusumque si videris, ex leonibus molossisque fortem ac iactabundum dijudicato. Nasus oblongus, gracilis, rostratusque eius quoque generis mores dabit. Nasus adclinans, vitae morumque honestatis signum. Nasus rectus, linguae significat intemperantiam. Acutus, iracundiam. Obtusus, molliciem. Aduncus, qui & aquilinus, regalem animum, ac magnificentiam. Simus, immodestam scortationem. Minor, fraudem, rapacitatem. Adapertus, animi vim, roburque corporis. Angustus, rotundior, obstructusque stolidi. Frōstatem, secordiam, vesanitatem. Obliquus intortusque, mentis & animorum obliquitatem. angusta, ruditatis: plana secordiae, magna segniciei, parva mobilitatis stygmate inusta. Frons autē longa, docilitatem atque optimos sensus ostendit. Depressa atque humilis, foeminatum.

DE NASO

DE FRONTE

Rotunda,

DE GENIS
ET MALIS,DE ORE ET
LABRIS,

Rotunda, iracundum. Gibbosa, insensatum. Circumducta, impudentem. Aspera, quæ quasi fossas habeat, infidum, callidum, & (si cætera adfuerint) stolidum. Quadrata, quæ scilicet suæ magnitudinis mentionem habuerit, euidentissima prudentiæ, fortitudinis, intellectus, magnificentiæque index. Frons alta, rectaque, contumaciam : distenta, securitatem : rugosa, studium ac sollicitudinem ostendit. Genæ malæque quibus carnosæ, segnes atque ebriacosos indicant. Graciliores, improbitatis, Pinguidiores, calliditatis. Crassæ & ab oculis demissiores, inuidentiæ signū, Rotundæ, doloſorum. Prælargæ, vaniloquentiorum. Os neque firmum neque proteruum, audentiæ, nugacitatis, dementiæ nota. Os paruum, prominensque, insidiarum, reprobitatis. Concauum, ac fornicatum, ut si infremeret, inuidentiæ, scelerositatis. Humile ac depressum, formidinis, & consiliorum instabilitatis. Oris autem sectio, vesanum, crudum, manduconem. Vastitas, caninam denotabit esuritionē. Os paruum, fœminas : maius viros decet. Labra in ore maiori, tenuia, ut in inferioribus adiiciantur superiora, magnanimitatem significabunt ac leoninā fortitudinem

itudinem: in minore vero, ignaviam, inhumanitatem, molestiam, impietatem perfidam. Quibus supra caninos attolluntur ex rictu labra pessimorum morum, adclamatores, iniurij, conviciatores, mordaces. Quibus totum os pertinetur, labraque sunt præpinguidiora, rotunda, atque extrinsecus inversa (vnde Chilonum Labonumque cognomina) & moribus & operibus sunt suini. Quibus inferiori labro, superius labrū superadiicitur, prudentiores. Quibus cōrta labro labiū prominebit magis, nō prorsus mali, quam DE MENT.
quā vani & stolidiores. Mentū quibuscumq; longius, non omnino reprobi, nisi quod præter modum loquaciores ac molliusculi. Quibuscunque brevius, pessimi, crudeles, diri, atque infidiatores, ex serpentibus, quei tales sunt. Quibus acutum, bonam habent hi omnes mentem. Quibus rotundiorē figuram circumscripserit, effœminati. Quibus quadratam, viriles. Quibus summo in loco tanquā in duos vertices dissiluerit, modo scissura sit apparens, dolosi: nam si levis, veneri potius gratiosique iudicabuntur. Caput valdè pa- DE CAPIT.
rum quisquis habuerit, is ab omni erit sensu, humanoque captu alenior. Qui modicum, fortis, probe sensatus, magnanimusq;. Qui perma-
gnum

gnū, imbecillus, illiberalis, nullius, aut certe rudissimi perceptus. Qui obliquum, inuerecundior. Qui altum, contumacior. Qui utrinque convexum, iracundior. Pars capitis posterior depressa atque humilis, formidolosi ac prorsus animo toto carentis. Caput voluntid sensibus cæterisque rebus videri perfectum, quod mediocre fuerit, quod rectum, quod & intra mensum constiterit, ac ζ græcæ literæ figuram habuerit. Capillos autem nihil ad hanc rationem conferre uult Adamantius: sunt vero multiformes, porrecti, crispī, leues, intorti, molles, duri, densi, rariores, nigri, albi, glauci, rubei, ruffi, flauī, & eiusmodi. Aristoteles tamen molliores capillos, facilioris vult esse ingenij signum, duros agrestioris. Aurium multa varietas, Quædā sunt tenues quædā crassæ, aliæ magnæ, aliæ parvæ, extantes, pressæ, atque earum mediæ. Item quadratæ, rotundæ, immobiles, & (vnde Flaccorum cognomina) languentes ac deciduæ. Tenues igitur, minores, ac veluti circumcisæ, fatuum denotabunt, callidum, maliciosum. Crassæ, magnæque, surdastriū. Extantes, præsentaneam hominis docilitatem, mansuetudinem, benignitatem. Pressæ, in-

sci;

DE AVRIB,

scitiam, ruditatem. Quadrata vero, ac mediocriter magnæ, in audiendo argutissimum. Facies quibus est (Aristoteles inquit) magna, rudiores; quibus parva, immoti: quibus larga, stupidi: quibus circumlata, animosi. Carnosa (inquit Adamantius) facies, delicioſi est hominis, lauti ac pubescentis. Macra, studiosi, deamatoris, insidiatoris. Parva facies, parvos quoque redarguit mores: permagna vero stolidiores. Iam vero ipse index, obtectorque cōscientiæ nostræ vultus, quam incertus, inconstans, varius, quia totus videlicet ex animorū perturbationibus confingitur, quin etiam interdum earū simulator ac dissimulator. Quare haud temere ex eo omnibus horis diiudicandū, nisi quom ab eiusmodi motionibus animi deferbuisse videbuntur. Mille sunt eius varietates: mœstus, iocundus, facilis, severus, alacer, tristis, clarus, tenebrosus, nubilus, dolorosus, pervigil, somniculosus, securus, audax, meticulosus, & eiusmodi, quorum & animi tales. Alacer autem clarusque vultus, certissimus index adulterij: Erubescēs (hinc illud, Salva res est) pudoris ac verecundiæ. Vultum qui perexprimere potuerit, is se sciat non multum iam abesse à

*Vultus in
homine va-
rius.*

DE COLLO

Lyfippo. Nunc vero deinceps & reliqua. Collum
 queicunque habuerint oblongius, graciliusque
 timidores sunt, atque egregie malorum morum.
 Quei pinguidius, prolixiusq;, animosiores, iacta-
 bundi, contumaces. Quei & compactius, ro-
 busti, fortes, atque ad disciplinas idonei: Nam
 quei contra inanius habuerint, vafri, adulterive.
 Collum quod nervis obtenditur, sinistri, ac (si
 adsint & cætera) fatui, inque dementiam delabā-
 tes. Collum prepinguius, iracundi, ad disciplinas
 inhabilis, suini. Collum brevius, præmultum
 audacis. Collum densius, nullam in partem ca-
 dens, sinistri, contumacis, inepti. Collum effra-
 ctum, semiuri. Collum in dextram adclinans,
 ornati, prudentis studiosique: in sinistram, ad-
 ulteri, ac nullius prudentiæ: in utramque vero
 aut in quamvis aliam, pravissimi animi ac men-
 tis indicium: in nullam vero, moderationis, plu-
 rimæque & artis & exercitationis. Collum qui-
 bus longum, iisdem etiam erunt crura longa.

DE CERVI-
 CE ET GVT-
 TVRE

Cervix quibuscunque aspera atque obliqua fue-
 rit, ineptissimi. Quibus sub ea sunt spondyli
 asperi, collūque prominentius sese humeris
 supereffuderit, iniurii, præduræ mentis, ad disci-
 plinas

plinas (tanquam ad musicen asinus) apti. Gut-
tur asperum, leuitatem arguit, proteruitatem lin-
guæ, atque arrogantiam: quod si & spondilibus
hæserit, solam ex ijs leuitatem: item hominem
ebriosum, querulum, tristem, iracundum, æni-
petā, alioqui semper altiora cogitatē. Cleides (sic
enim à Græcis vocantur) hæ quæ é summo pe-
ctore in imam gulam exeunt, á clauium effectū
simili, obstructæ, nullam vim, aut sensus, aut
actionis ostendunt. Apertæ, molliorem, fœmi-
natumque. Mediocres vero, quæ ad nasi longi-
tudinem dimensu inter se distarint, insi-
gnem hominis & prudentiam & virilitatem.
Quibuscunque ab umbelico ad cleidas, maior
commensus quam sit circumlatio colli, hoc est
plus duabus faciebus, gulosi, esuriones. Pectus
magnum ac dearticulatum, significat robustitatē.
Gracile atque imbecillum, animi pusillitatē. Car-
nosum vero, affectus dexteritatisque carentiā.
Mamillæ, quibus in obeso pectore pendēt, scor-
tatores, ebrioli, & ganeones indicabuntur. Nunc
postremum ad reliqua. Pingues humeri nullo
modo probantur. Robusti robustos & mores sig-
nificant. Vacui fœminatorū sunt ac timidorū.

DE CLIDVS,
PECTORE,
ET MAMIL-
LIS,

DE HVME-
RISSCAPV-
LIS.

Graciles erectique pessimorū. Inarticulati effor-
mesque, stolidorum. Scapula quibus est robusta,
robusti & ipsi. Quibus imbecilla & gracilis, timi-
di ac pusillanimes. Carnosa, sensuum indicat ege-
statem. Angusta, etiam fatuitatem. Latior, men-
tis altitudinem. Rotundior, industriam, sagacita-
tem. Gibbosa, curvaque scapula, humerique in
pectus effracti, invidentiam, pravitatem. Lum-
bus osseus fortem significat, & virilem: carnosus
mollisq. mollem & effœminatum. Acutus vero
intemperantem ac timidum. Tergum latum ac
solidum, animositatis generositatisque signum.
Angustum contra & solutum, timiditatis & illi-
beralitatis. Incurvus autem homo nequaquam
unquam bonus, nisi membra humidiora, cetera-
que urbana affuerint signa. Sic tu eum succinctū
ac venatorium iudicabis. Vlnæ si fuerint pro-
lixiores, ut demissæ manus ad medias infra co-
xendices pervenerint, fortitudinis ac felicitatis si-
gnū. Breviores vero, quorum capita cubo occur-
runt, malevolentia, invidentiaque. Exiles, homi-
nem effœminatum. Carnosiores vero disciplinis
sensibusque carentē. Vlnas, brachia, cubitosque
ipsos bene articulatos esse oportet, quos probari
voluerimus.

voluerimus. Manus teneræ mollioresque, optimi dicuntur esse ingenii argumentum. Duræ magnæque, fortē illum quidem significabunt, haud satis tamē disciplinis idoneum. Parvæ manus, callidum. Perbreues ac mutilatæ, fatuum: quæ si & pingues, nequissimum. Angustæ, gracilesq. manus, rapacitatis. Pleniores quæ oblongos habeant digitos, furacitatis: Graciles tortuosæq;, nugacitatis, voracitatisque indicium. Digitos quecumque habuerint compactos, nunquam boni. Quei constrictos, disiunctosque, callidi, avari, ac perditissimorum morum. Quei paruos gracilesque, paucissimi intellectus. Quei præmutilos, crassosque, audaces, ferini. Quei oblongos, gracilesque, minimæ, rudiorisque mentis. Digiti qui commensu constiterint suo, omnium optimi. Ungues lati, colore albo, sufflavoque naturæ bonitatem: Angusti, prolixiores, curuiq;, item & carnosi, improuidum, male sensatum. Obliqui, inuerecundū ac rapacem commonstrabūt. Parui, pallidi, nigri, asperique ungues, & qui carni hæserint, calliditatis. Rotundiores libidinositatis indicium.

Vnguium

DE LATERI-
BUS, ILIBUS,
ET VENTRE.

DE COXIS,
ET CRURIB,

DE PEDIBUS
ACTALIS,

Vnguiū illuciditas nequaquam est hominis frugi, ipsi tamē per se ungues infirmā habebunt rationem. Laterā graciliora, formidinem, dybilis-tem, dura atque carnosā indocibilitatem. Circumlata atque in speciem tumoris plena, nugacitatem nequitiamque redarguēt. Illa præpingu-
diora mulierum. Ossea virorum. Gracilia, den-
sa, sordida, & tanquam eliquata, callidissimorū
hominum. Venter vacuus, & sanitatem, & mag-
nanimitatē ostendit. Macerrimū ac præter mo-
dum inanis, timiditatem, nequitiam, esuritionē.
Carnosus si & mollis fuerit, pendensque, sensuū
hebetudinem, intemperantiam, ebriositatem. Si
durus cervicique compactus, calliditatem. Qui-
bus articulatae solidæque fuerint coxendices, &
crura, egregiam naturæ aptitudinem præstabūt,
ac generositatem. Quibus contra inarticulatae ac
molles, timidam imbecilitatem. Quibus præ-
graciles, improbitatē: quæ si etiam nervosæ, præ-
ter illa, immodestissimā procacitatem. Crura ve-
ro ipsa suris prægnantia, intemperātes inverecun-
dos & abominabiles indicabūt. Genua quibus-
cumque tanquam collabantia, mulierosi, fœmi-
næque. Pedes nervosi, articulati, & generis &
morum

morum nobilitatis vestigia impriment. Teneri, & (quales Telemacho dat Homerus) humiduli, molliorem significant. Præmutili ac pingues, ferinos arguent mores. Oblongi, plurimæ cogitationis signû. Parvi, calliditatis. Magni, mechanicitatis. Quei adæquatas habuerint plantas, aut contra nimium convexas: Item quei quasi talis incedunt, improbi, astuti, callidique. Tali autem discreti, nobilem. Molles levesque, effœminatû. Graciliores timidû, intemperantemque demonstrât. Calcaneorum crassitudo, plurimæ servilitatis atque indocilitatis indicium. Præpingues talos, asperiora calcanea, carnosos pedes, digitosq; horum incurvos, & suras prægnantes quei habuerint, omnes (patrio vocabulo utar) cataces: Sic enim pueri appellare solebamus, fatuæ mentis hominem furiosum. Nunc demum pauca

DE COLORE
HVMANO,

ac

ac multiformem. Subviridis (quem obijciens
Pisōni Cicero servilem vocavit) nisi ex aliqua æ-
grotatione is fuerit, paruum, timidum. Luteus,
avarum, invidum. Mellinus, iracundum, epu-
lonem, nugigerulum, dicacem, meticulosum.
Flammeus in leuiter subrubesciente corpore si
predurari, naturæ bonitatem, apitudinem, in
disciplinis capessendis promptitudinem, & egre-
giam animorum nobilitatem significabit. Al-
bus, sufflatusque, & animi & corporis vim pro-
mittet. Atque hæc generaliter. Pectus vero subru-
bicundum, excandescentem iram denūciat, idēq.
erit, si quæ circa ventrem, quæque in tempori-
bus insunt venulæ paulo apparentiores fuerint
Vultus ipse per se rubicundus verecundiam o-
stendit, nam si genæ tantum erubuerint, vinosita-
tem. De coloribus autem oculorum (quia iun-
ctim dicendum de iis fuit) satis quidem, ut arbi-
tror, est supra dictum. Hæc sunt (tum ego inquā)
quæ de Physiognomia nuper nostro more in-
terpretati sumus: Siqua displicuerint, monebi-
tis: Nam ad Pistoriensem nostrum cogitamus
dare, voloque ei hæc probatum iri quam maxi-
me. Sed nunquid rogo sentitis, quantum hæc
Statuario

Statuario intellecta conducunt, quantumque sint ut intelligantur necessaria, an aut Deum aut hominem quemquam quis ponet, cui prius hæc cognita non fuerint? Misere me fateor istorum deo um, a q. in primis Nazerini nostri Directi: Nam quis erit unquã vir bonus, cui quidẽ honoris quã vitæ sit ratio potior, qui non & alterũ atque alterum malit Gaballum, quã se isto modo spectari, dissimulatorem, impudicum, fure, perperum, appetonem, tenebrionem, & eiusmodi: Verum & id quidem nimis.

DE PERSPECTIVA.

CAP. V.

NVnc ad perspectivam rationem pertranseamus, quæ etsi fermè tota pictorũ esse videatur, ad sculptorium quoque munus transfertur quã commodissime: Ea vero duplex. Altera ad *φυσιολογίαν* Altera vero ad *γεωφικὴν* pertinebit: Priore quidẽ illa rationes traduntur: cur in conspicuis perspectus afficiantur, ac quẽadmodum triplex illa speciei ratio fiat, ex directo, ex reflexione, ac

K

ac

*Graphice
per speculativa
duplex, u-
niversalis
& particu-
laris.*

*Prioris, hoc
est, univer-
salis per-
speculativa
ratio.*

ac refractione radiorum. Quæ quoniam pluri-
mos nacta est & Græcos & Latinos scriptores,
estque aliquanto ab hac nostra remotior, non est
mihi propositum eam vos edocere, quei alios so-
letis. Posterior autem hæc nostra duplex, namq;
vel ad totum opus, vel ad singulas pertinebit par-
tes. Quæ ad totum opus pertinet prior, visu pri-
mū dijudicatur. Quæ vero ad partes, eas sibi res
tantummodo considerandas proponit, quæ per-
speculationi occurrent: Prioris autem hujus quæ se-
se latius effundit ratiocinatio sumetur, sic: Omne
corpus quocunque statu constiterit, in aliquo
quidem necesse est esse loco, Hoc quum ita sit,
quod prius erat, prius quoque & heic nobis con-
siderandum. Atqui locus prior sit necesse est, quā
corpus locatum. Locus igitur primo designabi-
tur, id quod planum vocant, facies autem quam
directissimè, sic: Ad perpendiculum mediam
lineam demittito, heinc inde semicirculos cir-
cumducito: per eorum intersectiones lineam
ipsam æquoreā trahito. Nequis vero fiat in collo-
candis deinde personis error, fieri oportere de-
monstrant, hoc modo: Estō jam in hac quadra-
ta (nam eiusmodi potissimum utimur) tabula
hæc

hæc inquiunt linea: At quantum ab hac, plani definitrix distare debebit? aut ubi corpora collocabimus? Quei prospicit, nisi jam in pedes despexerit, prospiciet à pedibus, unica sui ad minimum dimensione: Ducatur itaque quot volueris pedum linea hæc: Mox deinde heic longius attollatur alia, in humanam staturam, sic: Ex hujus autem ipsius vertice ducatur ad extremum æquorea linea, sic: itidem ad omnium harum portionū angulos, sic: Vbi igitur à media æquorea perpendicularis hæc, cum ea quæ ab vertice ad extremum ducta fuerat, se coniunxerit, plani finitricis lineæ terminus heic esto: quod si ab æquorea ad hanc finitricem, ab laterali ad lateralem absque ipsarum angulis ad angulos, plurimas hoc modo perduxeris lineas, discriptum etiam collocandis personis locum habebis: nam & cohærere & distare uti opotuerit his ipsis debebunt interuallis. Atque ad hunc modum disseruerint, nos nostro more forsità distinctius. Sculptoriæ perspectiuæ, pars quam ad totum opus pertinere diximus, triplex est: nã triplex omnino speciendi legitimus ordo. In rectum quom videlicet intra extremas hæce verticis ac pedum line-

*Perspectus
in rectum,*

as visus dirigitur, cuius ratio proprie ut ar^o itror
 οπτική nominata. In sursum quod ad usque me-
 dium horizonta supra caput attollitur, quæ ἀναπ-
 τική dicta Et deorsum, quom infra pedes tantun-
 dem demittitur, quæ κατωπτική nuncupata. In
 quibus omnibus, quid oporteat, diligenter confi-
 derandum. Ille etenim perspectus qui fit in re-
 ctum, non nisi ad priores pervenire poterit perso-
 nas, aut per intervalla earum ad secundas, atque
 interdum etiam ad tertias. Quoniam vero hoc
 ipso perspectu, quæ primo sese offerunt res, pau-
 lo plus quam ex dimidio perspectantibus occur-
 runt, iidem & istheic in tabula extare primo
 hoc loco debebunt, sic: Contractius secundæ,
 hoc celliore, propter rationem distantiæ in plano,
 sic: Contractius vero & tertiæ: vix summā heinc
 superficiem mittent, quod ipsum in vetustissi-
 mis plerisque monumentis observatū animad-
 vertimus. Ea namque oculorum lex est, ut pri-
 ora sese magis ostentēt, longinquiora compres-
 sius videantur. Si igitur distarint heinc personæ,
 ab his quei in prima heic constiterint acie, pro-
 minebit exterius planum, sic: Sin cohærebunt
 heic á tergo posterioris, nihil id ita oportebit.
 Quom

Quom vero suspicitur, atque in alto aliquid loco significare voluerimus, verbi gratia, hominem hunc in summa specula, nautam heic in summa turre mali, aut Dædalum etiam si libuerit cum Icaro volantem: considerandum qua distantia, quave id altitudine ab hoc ipso suspensionis centro fuerit, & quantum illinc radiorum vnumquodq. suscipiat. Nam heic propius, isteic remotius, hoc maius, illud minus esse conveniet, hoc pacto. Sed quid hoc est Leonice, aciem nostram quom attollitur, superas etiam domos deorum, scandere, quom dirigitur. xl. milia pass. vltius nō progredi, sed in conuexum terminari? quom vero demittitur, inferius pedes non transire? Et tamen quæ sub pedibus sunt, nos terrena semper spectare? in quamcunque vero deferatur partem, centesimo passu hebetari? Ascendimus enim Cremonensem & nos turrim, eo quom accessissem nuper, ad Grammaticos salutandos, Lugarium, cuius cum gnato mihi familiaritas, & Caietanum vestrum (ut narrare solebat) in Græcis literis condiscipulum, neque vero putetis ullame rein tota illa provincia delectatum magis quam consuetudine

*Perspectus
in sursum.*

*Perspectus
in deorsum.*

quorum est feracissima Grammaticorum, quam multos Brixiae, Bergomi? Taberium Britannicum, hospitem in primis meum Clementem, qui claras facit suas videri minutulas quasdam (ubi Grammaticam doceat) Athenas. Quid vero me Grammaticis non delectari Grammatico patre natum? Sed jam ad propositum. Sin itaque despicietur, quando is est frequentior multoque difficilior perspectus, maiorem & curam & diligentiam adhibendum nobis erit. Tunc enim despiciendi hæc ratio tractabitur, quoties plurimam rem aliquam ostenderimus, veluti, *Magno in populo quom sepe coorta est Seditio*, pugnas, prælia, vrbes, & eiusmodi, quod ipsum fieri aliter non potest quam despectu. Etenim in omni re tumultuosa, spectaturi semper altum conscendimus. Quare (quoties multiplicem voluerimus rem ullam talem prospectatum oculis subijcere) ad hanc ipsam despiciendi rationem decurretur. Ac quæ primo in quam velis partem se offerunt, proximior heic loco statuemus: Quæ deinde intermedio, heic conspectiore: Quæ postremo heic celsiore, eum in modum ut spatij quæque suis interdistincta, suo sic ordine

ne

ne dignoscatur, cuiusmodi intelligitur illud:

Videt Jliacas ex ordine pugnas,

Bellaque jam fama totum vulgata per orbem.

Atque ille uterque Vulcanius clypeus. Constat enim tota hæc in vniversum perspectiva, dispositione, ut intelligamus quacumque ratione spectetur, quantum ab alio aliud distare aut coherere debeat, quot necessariae sint ad illam rem significandam personæ, ne aut numero confundatur, aut raritate deficiat intellectio. Dicerem equidem de hoc ipso genere toto singulatim plura, nisi prudens artifex quæ dici possent, ex supradictis facillime cuncta deprehenderet. Intelligendum est autem in recto perspectu, tabulam ipsam pro pariete: id sursum, pro æthere: id deorsum, pro terra accipi oportere: quanquam inter se vna semper egeat alterius, ex qua re sola perspectivæ rationis huius lex tota dignosci poterat. Igitur animaduertite: libet vnico vobis exemplo rem omnem significare. Esto heic sagulatus Hannibal, heic Romanorum duces, Paulus & Varro, heic Romana manus, heic Carthaginensis, hac fluuius, heic & cedes. Dirigatur age nunc æquor in rectam oculorum aciem, sic: certe non

Perspectivam dispositione consistere.

Quomodo intelligendi tres perspicendi ordines.

Ab exemplo.

non videtur. Deprimatur hæc pars anterior, jam melius. Age adhuc, etiam melius. Age adhuc in perpendiculū, apertius: ita semper oculus rem sibi subiectam quærit. Esto rursus hoc pulpitū cubitis age altum tribus si res quæ in eo fient videri debebūt, certe aut ijs quæ posteriorius sunt, ascendendum erit, aut certe quasi hic liber quom legimus attollendum pulpitum, ita nunquā & heic erit à natura recedendum. Hanc vero triplicem speciendi rationem à pictore (quisquis ille fuerit) animaduertimus perbelle semel adseruatam: Ita enim is Danaen composuerat, ut si prospiceres, auaram ipsam puellam stupefcentem videres: si suspiceres, Iovem jam jam è nubibus descensurū impluvio pucares: si vero despiceres, proximas regiones aurea conspersas grandine mirarere. Sed de vniuersali perspectiua hæc satis. Altera vero perspectivæ pars quæ singulas considerat rerum partitiones, est quidem illa vulgaris pictorumq; pueris vsitatissima. Sic tamen u. summā affectus videri possit, quisquis eam recte tenuerit. Est autem nihil aliud hæc perspectiua, nisi quæ dū in reddendis rerum omnium (utcunque parvæ fuerint) similitudinibus verlatur: quæ non ita ta-

men

*Altero
exemplo.*

*Ab expe
rientia*

men videri faciat. Id uero ex mentita potissimū longitudinis mēlione, siue hominū, siue ædificiorū, aut cuiusuis alterius alicuius corporis, quom ab sua rectitudine prospectari desierit, siue rotundam, siue triangularem, quadrangularemve, aut quamvis aliam lateralem habuerit formā. Nam continuo ad concisionum (quas decurtationes vocant) difficillimas rationes deveniendum, nostra tamen quantum fieri poterit demonstratione facillimas. Rotundas igitur omneis rerum omnium formas concisione præstabimus, sic: Esto hic circulus, hæc rota, hoc age potius speculum. Efficiatur primum ex eo quadrangulus: sic: Mox vndique de lateribus, & de angulis ducantur quæ intersecentur in centro lineæ, sic. Deinde productis ab hoc vno latere duabus his lineis, eodem spatio circulo fiat hic triangulus, quo ex dimidia parte dissecta, totidem rursus ducantur & heic quor in priore circulo lineæ, simili ratione. Qua igitur heic intersecantur, centrum erit huius alterius: hoc pacto. Esto præterea si volverimus idem in latus spectari, sic: Ducantur de iisdem ambobus lateribus, diametri spatio, in directum lineæ, nam heic tanquam compressura cogetur: hoc modo. Similiq; etiam

L

ratio-

ratione ducatur per latera, perque angulos lineæ, quo quidem spacio videbitur angustari totum, sic, centro adhuc in intersectione servato. Triangulares autem, quadrangulares, lateralesque omnes (nam una ferme omnium ratio) diversiores in hunc fient modum. Esto hic liber (Homerus est, nostræ deliciæ, quem nunquam temere à me longius abesse patior) esto, uti apparet, in pluteo rectus, recta etenim primo esse omnia oportebit, quæcunque in aliam erunt status rationem transitura, sic. Ducantur de omnibus quatuor angulis in longum parallelæ lineæ paulo & sursum & deorsum, ut libuerit, age, sic. Singuli autem & heic anguli suis contineantur lineis, sic: Videtis ut jam resupinarit? Spectetur idem & à tergo in hunc modum. Altitudo hæc, ipsaque latitudo (non enim dum sic apparuerint, quicquam de ijs comminuitur) erit huiusmodi, æquabilis autem hic superior paginarum planities, perducitis paululum ab latitudine lineis in sursum, sic. Item & hæc inferior ad eandem rationem status, sic. Nōne præsentata vobis species videtur? Quin & apertius, ut heinc sit Ilias, illeinc Odyssæa, sic. Ducantur de singulis angulis in longum, eodem
(ut

(ut diximus) paralleli modo, sic. Suis mox unusquisque descriptus finiatur lineis, sic: Quam prope eadem oculis in hanc alteram commutata nunc est forma illa prior? Sed jam altero contenti exemplo erimus. Esto hic M. T. Ciceronis, vel C. Cæsaris facies, ad perpendiculum discriminatrice linea nullam declinans in partem, sed perfectissimo contuitu perspicuens in hanc M. Antonij, vel M. Catonis, hoc modo, ut reliquum iam corpus, cuius hæc eadem est ratio, dimissum fecerimus. Punctus autem quo terminatur frons, Aristotelico more, sit, a, in intercilijs oculorum heic sit b, in extremis heic naribus c, heic in mento sit d, vextex e, gula inferior g, mutetur inde prospectus, & ad medium usque horizonta tollatur, dirigaturque acies in signum hoc ubi sit litera s, hoc modo: Ducatur nunc linea directa à b, ad s, sic. Reliquæ itidem hæc suo intervallo similiter, sic. En ut perpendicularis quæ modo fuerat, nunc obliqua: Quin & cæteræ partes, intra suas continebuntur lineas, sic. Simili etiam modo & hanc alteram M. Catonis in despectum, suspectum, aspectum, ex dimidio, sexquioculo, vultu ve toto, diverterimus in mille varietates. Sed rerum omnium

similitudines quemadmodū ex concisionibus reddendæ sint, in aliam diem transferemus. Est enim maximi (ut mihi quidem videtur) negocij. Satis mihi nunc sit eam vobis breuiter significasse. Atq; equidē videmini nescio quid aliud agere, vereorque ne jam permolestus esse occeperim. Sed quandoquidem cœpistis, obdurate. Mihi de statu motuque pauca quædam hoc loco dicenda.

DE STATVARVM STATV.

C A P. V I.

*Recti.
Flexi.
Obliqui.*

STatus igitur vnde dictæ statuæ, alij sunt recti, alij flexi, alij vero & obliqui. Recti status ij sunt, quei sua natura constabunt, nullāque omnino vergent in partem, ut quom astamus. Flexi sunt quei primum à rectitudine declinauerint, vt quom proni supinive accumbimus. Obliqui vero, quom aliquo facies avertetur, menbraque ad actionem distorquentur, quorum omnium certissima ratio his ipsis continebitur finibus, quos hic effectus comprobarit. Omne quidem corpus, nisi extrema sese undique contineant, librenturque ad centrum, collatur ruatque necesse est. Stantibus itaque sic nobis

bis pede in vno, si quo motabit corpus, declina-
 ritque à recta linea caput plus pede, necessum
 concidere. Quod in ijs videri manifestissimum *Ab exam-*
 potest, quos Græci σχοινοβάτας, nostri haud nimis *plis.*
 inepte funambulos dixere. Illorum enim corpora
 sic librantur, vt si quam in partem inclinarint,
 jam jam ecce casuros speremus. Sin vero vorta-
 tur in dextram facies, perpendicularem ipsam
 ab extremo narium lineam, dextri pedis, quo
 semper inniti solemus, exteriorum nodum non
 progredi. Aut si in sinistram, interiorum si-
 nistri vix attingere: Sinistrum vero pedem non
 longius ab dextro ire quam pedis vnus spacio. *De statua-*
 Motuum vero (neque enim quæ à principibus *rum moti-*
 philosophiæ, ipsoq. Platone nostro dicta de statu *bus.*
 motuque sunt, repetenda nobis hoc ipso in loco
 duximus) quædam sunt primi, vt quom incipi-
 mus moueri. Quædam mediæ, quom intra initium *Primæ.*
 finemque versantur. Quædam vltimi, quom ad *Mediæ.*
 finem fere pervenerint necdum firmantur: si enim *Vltimæ.*
 firmarentur, status quidem dicendi essent, non
 motus: Quare & illi status laudantur, quei vel à
 motibus facti videbuntur, vel in motus transie-
 rint. Motus præterea aut sunt faciles, aut violenti.

*Faciles.**Violenti.**De duplici
statuarum
ocio.**Perspectiva
species dua.*

Faciles motus sunt quei remisse nulloque fiunt conatu, veluti quom deambulator. Violenti sunt qui vires conatusq. vehementiores exprimunt, veluti quom accurritur, quom trahitur, pelliturq; huc versus & illuc. Eiusmodi sexcentæ sunt varietates: Alij fiunt huc illuc in rectum, alij in dextram, alij in sinistram: alij feruntur in sursum, alij, in deorsum. Est autem vti status & motus, ita & ocium. Ocium vero alterū est liberale, illibera- alterum. Liberale est, veluti quom philosophos mortem commentantes (vti apud Aristophanē Socrates est) in cista suspenderimus. Illiberale vero jam dudum in omnium pictorum consuetudinem venit, præcipueque solitum fieri á Mantenio nostro, vbi negligentes famuli modo accūbunt, modo dominorum imperia deoscitantes expectant, modo inertes, stupidiq; manēt. Quod opportune factum si fuerit, iocunditatem simul atque ex varietate gratiam afferet. Sed enim superioris perspectivæ species (quas tamē de Hermogene mutuabor Regi tuo) potissimū duæ: σαφήνεια, quom scilicet spectantum oculi quadam afficiuntur perspicuitate, sic:

In medio classes æratas Aëtia bella

Cernere

*Cernere erat, totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.*

Itemque illud :

*Namque videbat uti bellantes Pergama circum,
Hac fugerent Graij, premeret Troiana juventus.*

Hac Phrygas instaret curru cristatus Achilles.

Et ἐν κρίνεια, quom videlicet ex ornatu quæque suo *Euerinia*
ac decore placent sic: *species tres.*

*Savit medio certamine Mavors,
Cæcatus ferro, tristesque ex ætheræ divæ,
Et scissa gaudens vadit Discordia palla.*

Posterior autem hujus tres, ἐν ἀργεια, quando scilicet ex ea re quodque præcellerit, quodque fit, evidentiſſime repræſentatur, sic :

*Et versa pulvis inscribitur hasta,
Levique patens in pectore vulnus.*

ἐμφασι, quom quid ex ea ipsa re futurum jam sit commonſtratur, sic :

*Constitit in digitos extemplo erectus uterque,
Manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperens,*

Et mole sua stat.

Ἀμφιβολία, quoties dubium sit, quæ medio locata res est, huc potius an illuc referri oporteat, sic :

Lora

Lora tenens tamen,
 incertum enim videri posset, id ne sit *quam-*
quam hæreat curru resupinus inani, an quamquam
cervixque comæque trahantur Per terram. Scilicet
 inter illas media. Vt enim altera manifestiorē
 quē nondum acta est, rem facit: altera futuram
 ostendit, ita & hæc rem vtrinque dubiam propo-
 nit, quod in Polignoto Thasio pellaudarunt. Fer-
 tur is militem ita pinxisse, vt dijudicari haud vilo
 sane pacto potuerit, conscendere mallet miles
 equum, an mallet equo descendere miles: quam
 rem & ipsi nos sculptura nuper imitati sumus.
 An non Homericum illud Glauci,

Ante alios semper magnis excellere rebus:
 habere in animo semper debebimus? Item &
~~πονηρα~~ quoties plus quam fiat, intelligitur, cuius
 generis fuisse aiunt picturas Protogenis, sic,

Trunca manum pinus regit.

Demissum lapsi per funem.

Indutus vt olim

Demoleos cursu palantes Troas agebat.

Sed in omnibus hisce, præterquam in Amphibo-
 lia, vnico hoc semel Poëtæ (nā qui apud sculpro-
 res nostros inuenias?) exemplo contenti erimus:

Inter

*Intextusque puer frondosa regius Ida,
 Veloces iaculo ceruos cursuque fatigat,
 Acer anhelanti similis, quem præpes ab Ida
 Sublimem rapuit pedibus Iouis armiger uncis.*

quæ rogo Energia? Quid vero & hæc quæ sequitur Emphasis? Longæ vi palmas nequicquam ad sydera tollunt Custodes. Quid vero & hoc postremum?

Sæuitque canum latratus ad auras,
 quam multa ex eo intelligentur? Pueri certe speciosissimi patientiam, intemperantissimi raptoris incontinentiam, qui nec stragula qui dem expectarit. Sed jam de Graphice satis.

D E I M I T A T I O N E.

C A P . V I I .

ALtera vero Ductoriæ pars, quam ψυχικὴν hoc est animationem vocauimus, sola quidē μιμήσει continebitur, hoc est, imitatione: Cuius tanta (ut mihi videtur) vis est, vt vel solam eam posse sculptori satis esse affirmarim. Ecquid tam multa? quam angustissimis ecce terminis sculpturam finiuius? quã facilem ecce viam commonstrauimus? certam,
 M breuem,

*Imitatio-
nis commē-
datio.*

brevem, antiquissimā, & quæ sola Lysippum eo usque perduxit, ut ab alio se effingi etiam edicto vetuerit Alexander. Credendum est enim ostensam hanc sibi ab Eupompo pictore, ac vere Eupompo viā tenuisse semper, neque ab ea unquā diuertisse. Ille etenim quærenti Lysippo, quem potissimum artificem sequeretur, commonstrata multitudine, respondisse fertur, naturam eam imitandam non artificem. Nos quoque hortamur, admonefacimusque identidē omnes qui Corinthij, non Tuscanici esse cupiunt, ubi corporis circumscriptionem fecerint, remque ad gestus, symmetriamque perduxerint, naturam ipsam diligenter inspiciant, habeantq; & elegantissima & pulcherrima corpora, nam (quod Zeus Crotoniatis docuit) perfectam in vno corpore pulchritatem haud facile inuenias. Si nudos inquam fecerint, nuda, & quos voluerint gestus aptissime imitantia, vnde singulorum membrorum, iuncturarum, nervorum, venarum, rugarumque paritionē ad suū opus deducere possint. Scio quid ridetis, argutiusculi estis plus quam speraram. Alia quidem apparēt in Herculis (quoniam Hylæ non licet) tergo, lacertis, pectore, crucibus,

ribus, ac toto denique corpore hydram conficientis: Alia cum Anthæo luctans: Alia tauro cornua dissipantis: Alia aliter agētis, dulciter tamen, ac non uti ab eo factum est, qui Coloneum ad Pauli nuper posuit: Ille enim ita (ut aiunt) cruditer equum imitatus est, ut non aliud quam denu-
dati equi facies videatur. Sed satis quidem (ut arbitror) a nobis dictum est de ea parte quam maximā putavit Donatellus designationem, ac rusticioribus verbis, Quæ tamē si pensitentur, dexteraque adijciatur, sanē quā pulcherrimum opus efficient.

DE CHEMICE SEV FVSORIA.

CAP. VIII.

Nunc vero de altera parte dicendū esset, quam nos *χημικὴν* five fusoriam nominavimus, quæ quoniam & fœda & caliginosa est, eam (si videbitur) prætermittamus: Non enim cera, non buxus, sed creta, sed stercora, carbones, follesq. tractandi: movenda Liparēsis officina, exercitandi Steropesq;. Pyracmonque: Ac satis dudum estis hoc sermone nostro defatigati. R E G. Nisi tu dicendo, nos

*Alchimisti
eam infamiam
notas.*

*Forme ad
Ceram.*

quidē nequaquam sumus audiendo, ut pro utroque agam. L E. Perage, nec iam causari occipias. Tum ego sic. Chimice (vnde infamis illa omnibus usitatissima seculis ars dicta, quæ circa metallorum exalterationem versatur) in duas à nobis dividetur partes: In formarum confectionem & in metallorum informationem. Formas autē nunc eas intelligimus, quæ speciem de cera suscipiant, contineantque, ac postremo tandem fideliter reddant: In quibus cretæ potissimum natura consideranda, ne fiet tenax, ne terrea, ne turpis: Mollitur deinde, subigiturque tomento, vel ventre equino, pari portione, quoad neutrius discretio fiat, additis interdū cineribus, latericiove pulvere: Desiccatur, eraditur, excubatur, rursus perfusa aqua lutescat, neque durius, neque mollius. Dicerem quid prima, quid secunda, quidue tertia sit illinitione observandum, quemadmodū postremo ferreis vinculis cogendæ, quemadmodum decoquendæ, humandæque sint formæ, nisi cōsulto vos hæc ipsa videre quam audire malim. Atque equidem puto vos in officinis istorū quei bellicas murorum machinas atque æra sonantia fundunt, interfuisse. In metallis vero ipsis informandis

formandis diligentior prorsus erit ratio adhibenda: Ne chimistarum elogio, operam simul & carbones perdidisse videamur, in qua quidē re summum erit metallorum naturam cognoscere, atq; ubi deliquerint, ebullierintque, informare. Neq; vero est quod physiologica nunc adducam, volque ego doceam quæ sit auri, argenti, æris, stagni, ac cæterorum natura, quidve ex horum confiat permixtura. Equidem nolo noctuam Athenas, aut videri Chimicæ sciens. Intelligendum tamē, *Æris temperatura.* æs temperari solere multis modis: Alia enim utitur temperatura campanarii, alia & nos: quæ scientia defuit Donatello. Nunquam fudit ipse, campanariorum usus opera semper. Illorum temperatura, Vicenæ interdum, & ex qualitate æris, trigenæ libræ stagni in centenas æris: *Campanariorum temperatura.* Nostra vero *Statuaria temperatura.* aut statuaria, aut tabularis, aut sigillaria. Statuaria hæc, duodenæ stagni in centenas libras æris, tertia parte collectanei. Plumbum quidem ipsum æri non admiscetur, additur tamen plerumque ad colorem nigri plumbi portio decima, argentarij vero (id enim est albo nigroque pariter) vicesima colorē cōtrahet, quem dixerūt græcanicū plum-

bi nigri duodecima addita Cyprio, purpureum.

*Tabularis
æperatura.
Sigillaris
tēperatura.*

Tabularis hæc: Denæ libræ stanni in centenas æris. Sigillaria vero hæc: Funditur æs collectaneū longo vsu perdomitum, simul & orichalchus pari portione, in singulas libras additis interdum binis vncijs stanni, interdum (si rutilus queratur colos) tutia. Nam si albus, sic. Collectaneum æs depurgatum fundito, arsenici, nitrique defumatorum ternas vncias in binas eius æris libras frustillatim conijcito, obturatū in vase percoquito, postremū infundito, dealbescet sic in speciem argenti. Si post Noricas fornaces nobis ferrum eliquaretur, commodius plurima fieret colorum in ære diuersitas. Ac scite quidē Aristonidas, qui quum vesani Athamantis filium præcipitare volentis furorem, & mox præcipitato illo residentis pœnitentiam vellet exprimere, ferrum & æs miscuit, vt eius rubigine per nitorem æris relucente, rubor exprimeretur verecundiæ. Plærique tamē inuenti quei affirmarent, si ferri scobem subtilissime delimatam, arsenico pariter salique permixtam ardentissimis fornacibus diem totum calcinatam feceris, adeo permolliri, vt argento atq; ære facilius colliquari possit, rursusque obdurari, si

Ab experientia.

Ferri eliquandi obdurandique ratio.

si candens intingatur aqua frigida. Liquatum æs emendatur fale, tartaroque. Ebulliet ipsoque in actu depurgabitur á scoria, iniectis lacinijs lini cæratís oleatisque. Ebullitionis autem permaturæ signum nonnulli dixerunt esse furfur iniectum, si peraccendi statim non effumãdo videatur. Plærique dum scoriam fecerit exspectant. Frustra vero speraris ullo quovis artificio recte informari metallum posse, nisi jam decoctissimæ prius formæ, suas vti, quotve oportebit spiramentorum emissuras habuerit. Sed hæc audiendo aut parũ profunt aut nihil. Igitur ad officinam: Ac si quid id ratione verbis explicari posset, non de nullo melius quàm de Poëta cognosceretis, quom sic ait:

*Striduntque cauernis,
Stricturę chalybum, ac fornacibus ignis anhelat,
Fluit æs riuís, aurique metallum,
Vulnificusque calybs vasta fornace liquefit,
Ingentem clypeum informant.*

Sed quoniam sæpius per imprudentiam evenit medio vt iactu metalla 'defecerint' (multũ enim facit ne id ipsum accidat, si scierimus quota metalli cuiusque portio correspõdeat argillæ, ligno, ac

*Emendandi
æris ratio.
Ebullitionis
signum.*

*Quid ob-
servandum
ne metalla
in funden-
do deficiant*

ac cerę) ponā hoc loco quę inueni ab alijs tradita.
 Singulis libris argillę respondebunt novem æris
 Ligni faginei xiiii. Cerae vero vi. Æris albi
 viii. vnciæ, & semis. Cypri ix drachmę, iij. Ori-
 chalchi. ix. vnciæ. ij. ac semis. Stagni viii. vnciæ.
 x. drachmę. iij. Argenti xi. vnciæ. vi. Plumbi
 xii. vnciæ. ix. Auri xix. vnciæ tres, vt drach-
 mę novem efficiant vnciam vnam. Non nulli
 in quadratas formas cubitalis undique mēfionis,
 DII Mill. pondo æris dixerunt infūdi oportere.
 Sed quisque sibi homo prudens rem omnem cer-
 tam faciet experimento, antequā fundat. Si tamen
 meminerimus semper meliorem esse conditionē
 eorum quibus res supersunt, quam quibus desūt,
 multoque semper oportunijs hoc esse vt demi-
 possit, quam vt addi oporteat. Nam quid ego di-
 cam, de commissuris? Stultissimum quidem ex-
 istimo vbei res semel integra fieri poterit, in fru-
 sta disiungere, vt iterum iungas. Si tamen ita ne-
 cesse fuerit, mihi quidem eas in triangulorū spe-
 ciem fieri in hunc modum ∴∴∴ placeret. Nam &
 pertinacius hærebūt, & dissoluentur temere nun-
 quam: sed. R E G. Sed, istud tuum memineris,
 Quæso cur antiquam & infamen feceris artem
 Chemicam?

*De com-
missuris.*

*Ecliptica
loquutio.
Cur infam-
is alchi-
mica.*

Chimicā. Operæ precium ego tum inquam, Regi. Ferunt pellē illam arietis auream, ad quā cum delecta Argiūū heroum manu, celeri prouectus est Iason Argo, non pelen ipsam (vti ex hoc Poëtæ finxerūt) sed arietinis chartis fuisse librū, qui conficiendi auri & argenti rationem continuerit. Eius vero artis (vti & cæterarum omnium) innumerabilibus penē seculis peritissimos dicunt fuisse Ægyptios, ac longo post tempore Diocletianum Cæsarem (ob proximarum rerum in ea provincia suspicionem) conquisitos vndique artis illius libros omneis comburi iussisse, nequa diuitias compararent, pecuniarumque copia fidentes, Romanis aliquando Ægyptij bellum inferre auderent: atque ex eo publice semper habitā flagitiosā. Sed si vnquam, nunc certe flagitiosissimam, *Quæ perfida pleros iam regnaturos, jam mendicare coëgit.*

*Artis alchē-
mistica li-
bri, per
Deocletianū
exusti.*

DE ECTYPOSI, SEV EFFORMATORIA

CAP. IX.

NVnc autem ad, Sed, illud nostrum reuertamur, iamq. ad cōmodissimam sculpturæ speciē ἐκτύπωσις, quæ dici á nobis efformatoria

N

potest,

*Efformandi
modi 4.*

Ex creta.

Ex gypso.

*Triplex gy-
psi species.*

potest, tranſeamus: nã de tota in vniuerſum ſcul-
pturæ materia ſatis jam dictũ videri velim. Tra-
ctatur autẽ ea quadrifariam: Siquidẽ creta, gypſo,
cera, & puluiſculo cõformamus. Creta fic: Argillã
ipſam fictilem accipito. In aquam colliquefacito.
Quod ſubſederit tenuius ad ſolem, ad furnum
arefacito, In puluerẽ redigito. Excribratũ paulo
durius inpaſtato. Mox quod volueris ſigillum ei
ſemel imprimito, & ſiccatũ figlina concoquito,
ita capillum etiam efformabis. Gypſo fic: Aiunt
in Cypro & Thebis fodi, ſed nil refert, dum Bo-
nonienſis Appenninus (mirum quàm in ea vrbe
gypſum abundat) dum & Alpes id nobis ſuffi-
ciant: Eius autem triplex eſt ſpecies. Marmorofa,
Glebofa, & Aluminofa. Marmorofa quidem vti-
lior, & ſcalpitur ad ſtatuas, & ſuo more decocta
pertinacior: Mirabilem ea nobis uſum præſtitit
nuper aſt lacum Sebinum, quem nunc accolæ
ab oppido quod ab eius, vti arbitror, portorio no-
men acceperat, Gypſeum, vti & ab ardea Bena-
cum, etiam corruptè vocant. At quanta me no-
ua voluptate affecerunt illi lacus, & eius prouin-
ciæ quam quidem oppidulatim peragraram iu-
cunda foelicitas: In Ethruria quoque ex eo gypſo
torell-

toreumata mirati sumus, quum ex alabastrite viderentur, tantus erat lapidis illius nitor splendorque. Aluminosa vero si pelluxerit, ad id quod volumus longe commodior: nam de altera nihil oportet: Decoquitur furno lente calido, teritur pilis ligneis, excribraturque: Statim vt tepescente aqua permaduerit, superinfunditur. Vbi peraruerit, tolletur, quod fieri salua re nunquam poterit, nisi prius oleo illitum, aut plus semicirculo fuerit occupatum, nam primum hoc, deinde & illud efformabimus, quoad integrā rem habebimus, continebunt autem sese frustula firmitus, si quod erat prius excauatum, inueniatur à posteriore, vt in commissuris. Emendabitur autē huiusmodi formula ad ceream rursus plumbeamue effigiem, hoc pacto: Desiccato rursus, sed furno calidiorē. Quoties oportuerit, in tepescentem aquam (si sis ceram immissurus) immergito. Si cavitās placuerit, post paululum vbi infusa fuerit, effundito. Si vero plumbum, proderit eam optime desiccari. Plumbumq. ipsum nigrum, albo, quod Marchisitā vocant, & antimonio temperari. xii. portione. Cera autem efformabimus, sic: Liquefiat primū: Mox ad eam rationē quam diximus

Ex cera.

superfundatur, vel (si cōmodius fiet) in eam ipsa res commergatur, emergaturque, donec amictu vestita fuerit crassiore, frequentius. Desecetur acie tenuissima, adaperiatur, iungaturque. Ad soliditatem infunditur gypsum: Ad cavitatem vero, quæ sola in his admirationem habet, etiam (viti docuimus) cera, sed si prius illam humor circūfluxerit liquidus: Cuius quidē inuenti ratio, etsi in vno prius architecto quondam cōstiterit, jure tamē (quando illia cum ipso deperierat) mihi debetur. Cautas vero ipsa, vbei cretatū fuerit extrinsecus (accipito tanquā de Gn. Flauio rem secretissimā) replebitur argilla quā edocuimus, tomento & equino ventre subacta, mixtis puluere latericio, interdum molari, interdum vitreo, sive etiam adustarum formarum, calce viva, cineribusue. Puluisculus vero qui optimus sit, diu quaritari à multis solitum, Is autem aut Natiuus est, aut Facticius. Natiuus qui per se nascitur, qualem nos nuper in agro Cremonensi deprehendimus. Facticius vero quei fit de ea materia quæ vim ignis omnem sustinere ac pati possit: quare nō vnus habetur, alij enim ex pumice, alij ex ossibus deustis, alij ex scobe ferri, alij ex colliquato
in

*Ex pumice
culo.*

*Pulvis na-
tiuus.*

Facticius.

in fornacibus latere, alii ex Smirillo, alii ex rebus alijs, Ego vero omnes modis omnibus expertus, aptissime vtor vel ferrugineo vel latericio. *Ferruginis.* Ferrugineus fiet sic: Accipitur scoria sive etiam scobes ferri subtiliter delimata. Purgatur impubis pueri vrina acetove. Semimestri spacio perfunditur, aduritur fornacibus, teriturque pilis, itemque id rursus ac rursus, dum ad eam tenuitatem peruenit, qua tactum effugiet. Mox quādo opus erit, humectatur aceto aquaue falsa. *Latericius.* Latericius autē sic: Lateres ardentissimis colliquati fornacibus, simili modo teruntur, Simili etiam modo minutissimus pulvis factus inebriatur, conformatur stationibus, admoueturque prunæ, vt nihil humoris permaneat, denique perignescat. Quod si puerilem tantum vrinam ebiberit, nullo ferē opus erit igni, vix pauculo calore, candensq. (hoc naturæ miraculum) considerate infusum metallum non ampullescet. Non parum autē contulisse iudicabitur (antequam metalli iactus fiat) candele fumus subiectus, præsertim si res ita subtiliter celatæ fuerint, ut facile injuriam pati posse videantur. Dicerem quidem hoc satis esse, nisi exornandus quoque nobis esset & finis. Con-

*Defectuum
adiectio.*

*Defectuum
adiunctio.*

*Metallorum
levatura.*

*Metallorum
coloratio.*

stat autem finis perfectione, perfectio ipsa omnis efficitur extremorum dimotione, & pulchritudinis inductione. Atqui extrema (vt in cæteris rebus) sunt excessus, & carentia. Excessus scalpello tolluntur & lima. Carentia vero medicabitur adiectione & adiunctione: Adiectione hoc modo: Terebratis crebro lateribus, inducatur vti oportuerit, cera, cretetur deinde: Mox & emissa cera, & argilla decocta, infundatur sui generis metallum. Adiunctione vero, quom adglutinamus, sic: colliquatur (vt mos est) fictili vase oricalchus, additurque singulis eius libr. vncia arsenici, teritur deinde in mortario æneo, qui pulvis permixtus boraci, inspergitur commissuris, apponiturque igni ad eliquationem. Conglutinantur plerumque æra, stagno, & pice, inductis ferro candenti. Pulchritudo autem omnis perfecta videbitur, levatura & coloratione. Levatura quom delimationis asperitatem tollimus, cælo, nitoremque superinducimus pumice, stilo calibeo uel dente quem bronitorium vocant. Coloratione vero quom suum cuique parti colorem damus, idque vel iactu ipso ex scientia chimices quam præmonstrauimus, vel post iactum, hoc modo: Albus color preci-

precipuius argento, sic: deducitur argentum o- *Color albus*
ptimum in bracteolas tenuissimas, malagma-
turque viuo: deinde cum aqua nitri & aluminis
ferro superinducitur stilo, mergitur oleo ferue-
scenti ad affationem, imponitur prunæ candenti,
ebullitur in aceto, sale, lotio, tartaroque, leuatur-
que rursus bronitorio. Aureus color ipso fit præ- *Color auri-
reus.*
cipuius auro, eadem ratione qua & albus argento,
nisi quod in oleo perfrigi non oportet, id vero si
temperatura caruerit itagno: aliter enim res age-
tur ipsorum bracteis. Fiunt & huiusmodi colo-
res multis alijs modis, quei quoniam nec ita per-
petui nec meliores, ne curauerimus. Croceus au- *Color
croceus.*
tem proueniet in prætextis color, si perextersum
sigillum candenti superimponatur laminæ, quo-
ad eum ipsum videbitur colorem contraxisse, fri-
gescatque paulatim. Viridis, si perhumecte- *Viridis,
Niger.*
tur aceto falso. Niger, aut ex liquidæ picis ver-
nicacione, aut ex palearum, si prius emadue-
rit, suffumatione. Hi quidem nunc fat erunt,
dum captabimus & reliquos, nam ipsi ocu-
lorum ac pupillarum colores, de India Mu-
ranoque petendi, sed de India sané in sua illa
Minerva

Minerva Phidias, de Murano nos, & commodius, & fortasse etiam melius.

DE CÆLATURA

CAP. X.

Sed nunquid cælaturam ipsam præteribimus? non quidem ut eius rationes, quas omneis ostendimus explicentur, sed ut quid sit, quom cælaturam dicimus, intelligatur.

*Cælatura
definitio.*

Est autē cælatura (ut vno verbo expediam) quom de plana superficie exsculpimus effigiunculas excavando, in quacunque id fiat, Regi, materia, quæ persistat eadem semper, neq. imagines plus quam ex dimidio prominere videantur. Potissimum tamē metallica auro, atque argento in scyphis ad similitudinem huius, quod circum supraque complexu terrā continet cavi cœli, quod à Pacuio dictum, uti Plemmyrium vndosum à Vergilio: Sed alterum ornatu dedit appellationē huic parti, Alterum obtectu, decurtationi. Species eius, Anaglyphice quando exsculpitur ut extent imagines. Diaglyphice, quando insculpitur ad impressuram. Encolaptice quando laminæ cudendo efformantur, quæ maxime ad aurifices perti-

*Species cælatura.
Ænaglyphice.*

Diaglyphice.

pertinent. Item & Toreutice, quom vasa, fibulas, ^{Toreutice,}
 candelabra, & eiusmodi ancedimus, Latine (vt
 video) proprie dicta politura: nam quom nostri à
τορνῶ rotundum fecissent, quemadmodum ab
ἀρπαγος rapacem, & à *μόρφᾳ* formam, quom de-
 inde *τορνέειν* vellent, non rotundare (quod ita oportebat
 aliam significationem habere) sed ab ipsis
 verticibus in queis circumvoluitur tornus, polire
 dixerunt, *τορνέειν* ipsum reddentes, quod ple-
 rumque ad elegantiam referri solitum, idque &
 posteriores tornare. In hac plerosque nobilissi-
 mos honestissime versatos scimus: nam quantū
 hoc, quam muscas consectatos nostris principi-
 bus præstitisset? Item & *Εγκαυσική* quam inusto- ^{Encaustico,}
 riam appellabimus (quæcunque ea olim fuerit
 pingendi ratio cera in parietib.) postquam nec
 apud Græcos ipsos Grammaticos satis cōstat, &
 iam pridem exerceri desuevit. dehinc eam intelli-
 gamus quæ ipso tractatur encausto quod Smaltō
 vocant, v̄sitatissimam, quom videlicet argētum,
 æs, vitrumque pingimus, id enim pantochroma-
 ton, hoc modo: Teritur subtilissime in puluerem, ^{Encaustico}
 superfunditur deinde aqua, stiloque in pingendā ^{faciendi}
 partem inducitur postremo ad eliquationem ^{ratio.}
 O aduritur.

*Distorum
Epilegus.*

aduritur. Quid vero plura? Ventum ad supremum est. Diximus de affinitate quam habeat sculptura cum literis: Aperuimus qualis esse deberet sculptor: Recensuimus, unde, ubi, aut qua de causa cepisse potuerit: Declarauimus materiã statuarum: Ostendimus quot esset statuariae species: Diximus de symmetria, De lineamentis, De physiognomonia, De perspectiua, De Animatione, Chimice, Efformatoria, Exornatione, Postremo & de Celatura, equidẽ nihil, arbitor, restat, cur non satis à me factum esse putetis, quum non sculptoriae modo vnius artis, sed & totius statuariae rationes omneis explicauerim. Nempe huc tendunt, huc referuntur & reliquæ, non aliter quàm scientiæ & artes ceteræ ad ipsam Philosophiam.

DE PLASTICE.

C A P. xi.

PLastice, sic: Fiunt de argilla in eum quem diximus morem effigies: arescunt, figlina decoquuntur, Postremo (quoniam id membratim) conglutinatur colla é viva calce & albumine ouorum, continuo statim: Inducuntur

ducuntur & nouissime colores linaceo nuceo-
ve oliuo, quanquam nec pictoribus debere cœ-
perint in Ethruria Plastæ, encausto enim deui-
trant.

DE PROPLASTICE

CAP. XII.

Proplastice autem dicitur, quom futuri
operis formam Plastes creta fingit, veluti
quom sculptor cera: protypus, & Archite-
ctus ligneo modulo. Maximo hæc olim
in vsu; nihil ferè moliebatur, nisi ex Proplastice,
ex ea enim & futura deprehenduntur errata, &
nullo priusquam fiant incommodo castigantur,
multoque aliter, quàm isti nostri opinantur, ipsa
res citius expedietur, proposito jam exemplari
quod imiteris.

DE TOMICE.

CAP. XII

TOmice vero simplicissima omnium spe-
cies, vt quæ ipsa tatummodo sectione gu-
tino & picturatione perficiatur. Glutinum autē
O 2 eius

eius ichthyocolla: Item calx, mastice, caseusque, pari portione, simul omnibus contritis.

DE PARADIGMATICE.

C A P . XIV.

Paradigmatische itidem. Exprimuntur creta cerave liquenti effigies, gypsum mox infunditur, deinde calda aqua: ubi dissolutum saponem feceris, ad marmorei nitoris gratiam inebriatur. Defectus autē gypso rursus addido castigatur.

DE COLAPTICE.

C A P . XV.

Colaptice itidē scalpello perficitur, lima, terebroque, ad nitorem postremo ipsum lymphā & pumice. Glutinum vero si quid forte acciderit hoc, mansam masticem, atque in ceræ modum perdomitam statim ad applicato. Item & sic: Picem, armenium, ceram admisceto, & concalfactis frontibus admoveo. Sed quo res expeditior fiat, in colaptice hæc observanda: Lapidem dimetiri in longum septempeda perpendiculari quam discriminatricē appella uimus, linea medietatem definiri: ex intersectu

fecatu semicirculorum planum designari. Heinc
 atque inde pedali mensione corpus in latum defi-
 niri: Circino & oris & oculorum posituram de-
 prehendi, altero pede statuto in perpendiculari,
 & altero ad extrema perducto, sed in Academiam
 hanc nostram ἀγεωμετρητος nemo. Harum autē
 originem sane quondam olim de Ægyptio sacer-
 dote Solon acceperit, nobis quidem semper puel-
 lulis non licet. Plasticen tamen ipsam Chaldæus
 Moses antiquissimam est testatus, haud equidem
 inepte, cuius author Deus ipse primus extiterit,
 neque vero aliter videri debet, quàm optimum
 eum fuisse plastam, qui hos tam admirabiliter
 mundos ita formavit. Tanta vero plastices huius
 autoritas, ut eam nonnulli sculpturæ matrem
 appellarint. Fertur & á Dibutiade Sicyonio Co-
 rinthi adinventam, deamantis filiolæ beneficio.

*Plastice
antiquissi-
ma.*

DE CLARIS SCULPTORIBVS, & primum de iis qui in Plastice floruerint.

C A P. XVI.

FLoruerunt autem in ea Prometheus, ob ar-
 tis excellentiam dictus raptum de cœlo vi-
 talem igniculum limo immisisse, Rhætus, Ideo-

Q 3 chus

*Plastices
inventores.*

chus, & qui primus invenit ferrum fundere, atq;
ex eo statuam facere Theodorus. Samij Plastices
etiam inventores existimati: Eucirapus Eugara-
mnus, Lysistratus Lysippi frater, Demophilus,
Gorgasus, Chalcosthene, cuius officina Cera-
mico vico nomen dedit. Possunius, qui pisces
finxisse dicitur, ita ut à veris non facile discerne-
res: Arcesilaus, cuius proplastice pluris aiunt
venisse solitam, quam cæterorum opera: In Ita-
lia laudatissimus quondam Turanius Fregella-
nus. Nostra ætate Vitus Mazon Mutinensis, quæ
nuper nobis Gallia cum plærisque rebus abstulit:
Vxor etiam eius finxit, & filia. Lucas Rubius
Florentinus ex aurifice plastes: cuius inventum,
fictile opus encausto pingi. Andreas, eius ex sorore
nepos, nullis quos ego viderim posterior: Na-
turam existimes ipsam fecisse quæ huius manus
effinxit: Nam quid ego vobis commemorem
Nannum miniatorem: Domitium figulum &
Andream Crispum Patavinos? Ligno vel Vergili-
ano carmine notissimus Dædalus, rudis quidē
artifex, ut qui à posterioribus longe fuerit supera-
tus, sed cuius opera cuncta diuinum quiddam
habere videbantur. Clarus & in Samo Smilis
Æginensis,

*Qui ligni
figendi
rosi.*

Æginensis, quem Callimachus Scelmin appella-
 vit, Dædali ipsius ætate, nec tamen & pari existi-
 matione: non quod inferior esset arte quam Dæ-
 dalus, sed quod minus magnis rebus vsus, nullo
 facinore, nulla regum familiaritate, nullo errore,
 nullis & calamitatibus insignis. Atheniensis qui-
 dem ille sororis filium interfecit, in Cretam ve-
 nit: Minoi & filiabus aliquandium iucundissi-
 mus fuit, sed cognita mox eius à rege nequitia,
 in carcerem est detrusus: Inde cum filio simul
 effugiens, Inycum urbem ad Cocalum applicuit.
 Siculi belli aduersus Cretenses causa fuit, scilicet
 eum Minoe repetente, & Cocalo perdenegante;
 a Cocali filiabus in tantum amatus, vt de Minois
 morte in eius gratiam deliberarint. Itaque per
 omnem Siciliam dispersa, in Italiam quoque ad
 nos eius fama peruenit. At vero hic Æginensis,
 angustiore patrimonio, nisi semel in Samum ve-
 ctus, vix reor illeic vbi egregiam illam Iunonis
 Samiæ statum fabricarat, notus. Ebore nunquam
 fatis elaudatus Phidias, & (si fabulæ credimus)
 Pygmalion. Gypso autem ob tenue artifici-
 um, nullus. Marmore quidem innumerabiles,
 sed

*Dædali hî-
 storia.*

*Scelmis fa-
 ma geniuor.*

*Qui ebore
 & gypso
 laudati.*

*Qui marmore
 scal-
 pseudo infa-
 gnes.*

sed quorum mihi memoria potior, hi: Attalus Atheniensis, primus (vt putatur) in Græcia statuarius. Sed certe cōstat initio multis antea sæculis & tēpla & statuas à Danao dedicatas, Dipœnus, Scylis, horumque discipulus Dorcylidas, Medon Dorcylidæ frater, Theocles, cum Ægylo patre Lacedæmonij, Dionysius Argiuus, Simo Æginensis, Cleon Sicyonius, Malas Chius, cum Miciade filio & Antermo nepote, Phidias ipse Atheniensis, Alcman, & Agoracritus discipuli, Ceratides Calaber, & Bupalus (vti opinor) Pharæates, templa deorum architectari & statuas bonus effingere: Fortunæ simulachrū Smyrnæis faciens, in vertice polum, in altera manu Amalthææ cornu ab Græcis habentem fecit: tantam eius Deæ vim & facta declarans, quantam non ipse Homerus intellexit, qui connumerans eam in Cereris hymno, tanquam vnā familiarum Oceani nihil præterea aliud addidit, quantam nec deinde vix Pindarus, qui alia multa in fortunam dicens Pheropolin appellauit. Scopas, Timotheus, Bryax, Leocares, in Mausolæo cælando æmuli, Praxiteles infinitis propè operibus, sed potissimum Venere, Cupidineque deamatis clariss. Arche-
fitas

*Bupalus Pha-
reata opus.*

fitas, Cleomenes, Mnestratus, Eutychides, Philiscus, Timarchides, Policarmus, Heliodorus, Lysias, Agesander, Polydorus, Athenodorus, Craterus, Pythodorus, Polidectes, Hermolaus, Artemon, Timomachus, cæterorumque innumera multitudo. Sed elegantissimo Græco Epigrammate celebratur Timomachi huius Medæa, quæ videlicet amore saucia, natorum sanguine patris iniuriam vlciscens, & servare, & occidere velle videbatur: Id autem opinor est huiusmodi:

Quod natos feritura ferox Medæa moratur,

Præstitit hoc magni dextera Timomachi.

Tardat amor facinus, strictum dolor incitat ensen

Vult, non vult, natos perdere dura suos.

In minimis aut ē operibus Myrmecides, & Calli-
crates admirandi, alterius quadrigulā alis muscæ
coopertam, alterius formicarum pedes, ita subti-
lissime scalptos traditum est, vt vix intenta pro-
pius acie peruideri potuerint. Nostri vero tēpo-
ribus scalpendo marmore insignes habiti, Ninus,
cuias nescio: nam semper hoc tantum vsus est in-
scriptionis titulo, N I N I O P V S, Antonius Cri-
spus, qui cum vobis fuit familiaritas, Petrus In-
suber, Tullius, atque Antonius eius filij: Sed ne

ego Tullium præterierim illaudatum? Equidem
ni vererer visum iri amicitia, non veræ laudi da-
tum iudicium de illo meum, dicerem perfecto
sculptorum omnium quos ulla vnquam viderit
ætas, præstantissimum, neque indignis ornaretur
honoribus. An quid non priora ingenia, priora
& miracula rediere? Circumferebantur in pom-
pæ morem Tarvisij epistyliorum coronæ quas
ille iunior varijs intercelarat foliorum ornamen-
tis. Aderat Crispus partim æmulatione quam
cum patre Tullij gerebat, partim & tantæ novi-
tatis fama permotus. Cunctis igitur admiranti-
bus, qui tanta veritate fieri potuerit, nunquam
prius è marmore coronas factas falsus est quàm
gladiolo id ita esse depræhenderit. Quod mirius
miraculum huic comparari poterit? prudentissi-
mum artificem Tulli cælatura deceptum. Nec
vero & frater qui cum summa est artis æmulatio
laude minor. Sed & iure optimo laudatur in Bois
Christophotus Gobbius, In quo nisi vnum hoc
damnant, quod assuetus Herculeos artus imitari,
eo quidem sæpissime paulo temerius vtitur. Di-
gnus & qui nominetur Brixiani Prætorij archi-
tectura & Cæsaribus Gaspar Mediolanensis. Cla-
rus

rus & ipse mastigophoro illa sua Venere noster
Pyrgoteles. Laudatur & in Thufcia magni qui-
dem profectus, nisi admodum iuuenis perijsset,
Bettus Maianus, Michael Angelus Bonarotus, eti-
am pictor, Andreas Souinius, Franciscus rusticus.

Ære quei sculptores claruerint, propè innumera-
biles: Colofforum autem molibus ipse in primis

Phidias Atheniensis, qui & toreuticen adinuenit,
Lysippus Sicyonius, Pryaxis Lysippi discipulus,
Chares Lyndius: Romani, Sp. Cornelius, & Ne-

ronis principatu Zenodorus. In minoribus autē
signis Polycletus videlicet Argiuis (non vt alij
existimarunt) Sicyonius, speciebus rerum conci-

piendis, quas phantasias vocant, summus: quod
etiam Antiphilo pictori assignarunt, Alchame-

nes Phidiæ discipulus, Heglias, Critias, Nesto-
cles Polycleti discipulus, Aristides, Cleon Sicyo-

nus discipulus Antiphanis, de stirpe Polycleti,
Naucides, Leontius, Cyclon, Pythagoras Rhegi-

nus, item & Samius, Myron Eleutheriæsis, buccu-
la nobilitatus, Butyreus Lycius eius discipulus,
Euphranor in omni genere laudatissimus, Te-
lephanes Phocæus, Praxiteles, nam & æra etiam
fecit. Hyphicrates, Cephisiodorus, Demetrius,

Qui ære

*Qui in mi-
noribus fi-
gnis facien-
dis clarue-
runt.*

Dynomenes, Phradmon, Dædalus, Euclides, calamis, Canacus, Menechius, qui libros de arte sua scripsit. Chæreas, Clesilaus, Euryclides, Pyromachus, Policles, Pyrrhus, Syllanion, nullo mecum doctore nobilis, Naucerus, Niceratus, & qui etiam de sua arte scripsit Xenocrates, nam perillus nullum impietate sua nomen est meritus, Bedas, Phœnix, Stypax Cyprius, & pentalesius Atheniensis, cuius equidem opus fuisse existimo, Ægineticam illam Mineruam, cuius & vultus & pedes ex ebore, reliquum ex auro partim in superficiem ducto, partim arte chimica facto. in minimis vero laudatissimi Pyreicus, & miræ subtilitatis artifex Theodorus. Inuenio & Romę laudatum Blesanum Nouium, qui miris statuis urbem decorauit & orbem, sed marmorariū puto potius quàm sculptorem. Nostro quidem æuo multi, sed quei præcipue nominantur: Laurentius Cion. Fores in templo Martis Florentiæ, quæ ad septentrionem, quæque ad orientem spectant, huius opus: Nam quæ ad Austrum, nescio cuius Vgolini. Desiderius qui Neapoli sculpsit fores nouæ arcis sculpsit etiam egregie marmora. Pisanus pictor in se cælando ambitiosissimus, Donatellus

lus ipse Cionis, vt putatur, discipulus, ære, ligno, marmore, laudatissimus. Plura huius vnus manu extant opera quàm simul ab eo ad nos cæterorum omnium. Audreas Aluerochius, Donatelli (sed jam senis) æmulus, discipulo Christi latus pertentante nobilitatus. cælatura quoque eius magnopere commendatur. Postremo & ipse Alverochij discipulus Leonardus Vinci, equo illo, quem ei perficere non licuit, in Bois maximo, pictura Symposij, nec minus & Archimedæo ingenio notissimus, Florentini: Ea nimirum vrbis semper fuit harum artium mater. Sed & Donatelli discipulus Bellanus tuus, Leonice, inter hos quoque nomen habebit, quamquam ineptus artifex. Quin & Bellani (vti volunt) discipulus Andreas Crispus, familiaris meus, cuius inter Plastas quoque mentionem fecimus, podagrarum beneficio ex aurifice sculptor. Cælatura vero insignes olim habiti, Mentor, Acragas, Boethus, Mys, Antipater, Zopyrus, Scopas, Tauricus Cyzicenus, Ariston & Onychus Mithylenæi, Lesbocles, Prodorus, Pythodichus, Polignotus, Scinus, Phidonijs Ephesius, Ledas, Stratites, Teucer cru-

*Qui cælatura illis-
stres.*

*Seuerus
Rhaennas*

starius, Pyrrheas, Stratonicus Philosophus, Canacus etiam Calamis, Tauriscus, Echateus. Et præcipuam laudem gemmis consecuti, Pyrgoteles, Apollonides, Cronius Dioscorides. Et Romæ cælatura Clodiana omnes euicit M. Panulcius Zosimus, libertinæ conditionis. Passim quidem nunc omnes, sed pauci propter quod commemorantur egregio aliquo opere insignes, nisi duo aurifices Pharodoxus Mediolanensis, & Franciscus Furnius Bononiensis. Nam Seuerum Rhavennatem ideo ad extremum distuli, ut plenius laudarem, qui (miror) ad me hodie cur non venerit: Is mihi quidem videtur statuariæ numeros omneis adimplere, sculptor, sculptor, cælator, defector, plastes pictorque egregius. Nam si me heic nunc rogaretis, qualem sculptorem velim, talem nempe ipsum velim, qualem, modo literæ adessent, Seuerum esse nouimus. Erunt quidem & nostro fortassis beneficio multo complures, qui post me statuariam omnem exornabunt. Interea vero danda sedulo nobis opera est, quando qua ratione ligna, lapides, argillæ, ceræ, metalla, nobis simillima esse possint adinuenerimus: ne (quod

Socra

Socratem dixisse ferunt) eis potius nos similiores
esse videamur. HÆC quum à me dicta essent,
surreximus omnes, in ambulationem Leonicus,
Regius in quitem, Ego vero ad Calpurnium.

FINIS.